

OSMANLI DEVLETİ'NDE YIKIM KARARLARI VE GEREKÇELERİ DEMOLITION DECISIONS AND THEIR REASONS IN THE OTTOMAN STATE

GAZİ ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Assist. Prof. Dr. Bayburt University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History
gozdemir45@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2306-5280>

Atıf / Citation

Özdemir G. 2021. "Osmanlı Devleti'nde Yıkım Kararları ve Gerekçeleri". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 71, (Mayıs- May 2021). 583- 615

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 09.01.2021
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 09.04.2021
Yayın Tarihi- *Date Published* : 15.05.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4497>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-71, Mayıs-May 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

OSMANLI DEVLETİNDE YIKIM KARARLARI VE GEREKÇELERİ DEMOLITION DECISIONS AND THEIR REASONS IN THE OTTOMAN STATE

GAZİ ÖZDEMİR

Öz

Yıkım kararları ve gerekçeleri, sonuçları itibarıyla bireyi ve toplumu etkiler. Bu sebeple ulusal ve uluslararası hukuk içinde yer alır. Bu araştırmada Osmanlı Devleti'ndeki yıkım kararları ve gerekçelerinin tespit edilmesi amaçlandı. Konu ile ilgili belgeler, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nden elde edildi. Yapılan taramada arşivde yıktırılma kararı bulunan 271 kayda ulaşıldı. Elde edilen belgeler ve defterler doküman inceleme tekniğiyle değerlendirildi, içerik analizleri yapıldı. Gerekçeler arasında asayışı temin etme, kamu düzenini ve yararını sağlama, haksız kazancı önleme ve şehir planlaması gibi çeşitli sebeplerin yer aldığı anlaşıldı. Yıktırılan yerler arasında da kale, karakol, değirmen, bent, kilise, manastır, mektep, medrese, duvar, cami ve ev gibi özel mülkiyet ve kamu mekânlarının olduğu tespit edildi. Osmanlı Devleti'nde verilen yıkım kararlarının mevzuat çerçevesinde alınmakta ve uygulanmakta olduğu görüldü. Yıkım süreçlerinde hukuki prosedürlerin izlendiği, uzmanlarca keşiflerin yapıldığı ve bu keşifler sonucunda da hazırlanan raporların yetkili makamlarca değerlendirmesiyle yıkımların gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yıkım kararlarında özellikle kamu düzenini sağlamanın öncüllendiği sonucuna varıldı.

Anahtar Kelimeler: Hassa, Nafia, imar, idare, şehir planlaması, şehirleşme

Abstract

Demolition decisions and reasons affect the individual and society in terms of consequence for this reason, it also takes place in national and international law. In this sense, it was aimed to determine the demolition decisions in the Ottoman State and their reason Documents related to the subject, was obtained from the President of Republic of Turkey State Archives Directorate Archive 271 records with a decision to be demolished were found in the archive. The documents and notebooks obtained were evaluated using the document review technique, and content analysis was performed. It is understood that there are various reasons such as ensuring public order, ensuring public order and benefit, preventing unfair gains and urban planning among the reason among the destroyed places, it was determined that private property and public places such as castle, police station, mill, dam, church, monastery, school, madrasa, wall, mosque and house. It was seen that the demolition decisions made in the Ottoman State were taken and implemented within the framework of the legislation. It is understood that during the demolition processes, legal procedures were followed, discoveries were made by experts, and the reports prepared as a result of these discoveries were examined by the authorities and demolitions took place with their approval. It is revealed that especially ensuring public order is prioritized in demolition decision

Key Words: Hassa, Nafia, development, administration, city planning, urbanization

Structured Abstract

Demolition decisions and reasons affect the individual and society in terms of consequence for this reason, it also takes place in national and international law. In this sense, it was aimed to determine the demolition decisions in the Ottoman State and their reason Documents related to the subject, was obtained from the President of Republic of Turkey State Archives Directorate Archive 271 records with a decision to be demolished were found in the archive. The documents and notebooks obtained were evaluated using the document review technique, and content analysis was performed. It is understood that there are various reasons such as ensuring public order, ensuring public order and benefit, preventing unfair gains and urban planning among the reason. Among the destroyed places, it was determined that private property and public places such as castle, police station, mill, dam, church, monastery, school, madrasa, wall, mosque and house. It was seen that the demolition decisions made in the Ottoman State were taken and implemented within the framework of the legislation. It is understood that during the demolition processes, legal procedures were followed, discoveries were made by experts, and the reports prepared as a result of these discoveries were examined by the authorities and demolitions took place with their approval. It is revealed that especially ensuring public order is prioritized in demolition decision

The Ottoman State has made its country prosperous with zoning activities since the day it was founded. He equipped his cities, towns and villages with structures that could meet the needs of the society. This structuring formed the construction side of zoning activities. Development activities that seem repulsive but vital to society and settlements also had a destructive side.

In order to ensure the security and order of the country in the settlements and to develop the settlements in a planned way, the administration sometimes had to implement demolition activities. These destructions could only be possible with the sovereign power of the state and the authority granted to the administration by the law. Because the acts of destruction meant material sanctions on residents who own or do not own property. For this reason, the administration needed a legal power and authority. The administration was able to turn the demolition decisions into action both with this authority and the judgment given by the judiciary.

In the research, 259 demolition decisions implemented in the Ottoman State were investigated in nine categories. The biggest share among these is the demolitions carried out by the administration (ex officio execution) of the administrative decision. The number of these demolitions is 99 and has a share of 38%. When the reasons are examined, public security, public order, dangerous structures to be demolished and the execution sanctions of the administration are included in this category. In the second category, there is demolition action carried out due to construction in places that are owned by someone else or where there is a definite construction ban. In this category, it has 49 demolition decisions and has a share of 19%. In this category, it is determined that demolitions are applied due to the violation of the construction in places with settlement ban. It is understood that the main reason for this violation was the desire of some people in the Ottoman society to gain from land, materials, labor and time. For this reason, it is seen that destructions were carried out due to violations of public areas, especially castle. The third demolition decision and its justification are unlicensed building. These destructions have a share of 12% with 31 destruction actions in the general distribution. It is determined that the administration-imposed demolition decisions as the unauthorized and unlicensed structures, which were realized due to reasons such as population growth, migration, economic reasons and opportunism, violated Ottoman law, public security and order. 7% of the general distribution regarding demolition decisions constitutes structures contrary to the license and its annexe. Such demolitions are put into practice in case of going out

of license and acts contrary to the legislation. In the 18 demolition actions examined within this scope, the application processes of the licenses issued by the administration were inspected by architects and expert personnel; In case of detecting a construction activity contrary to the legislation or permit, the relevant person is given time to correct the irregularity by imposing an administrative fine; Otherwise, it is seen that the demolition act took place within the framework of the legislation. The destruction decisions previously implemented in the Ottoman State were made more regular with the Turuk and Ebniye Regulation Demolition decisions for buildings that are against science, health, urbanism, aesthetics and transportation rules can be followed more clearly. Such demolition decisions constitute 9% of the overall demolition decision Among the 23 demolition reasons evaluated within this scope, it is determined that there are issues related to protection from fires, widening of roads, arrangement of facades of houses and environmental health. Among the demolition practices, it is also determined that 16 demolition decisions in which demolition decisions related to violation of neighbor rights, seizure or misuse of land allocated to the public have a 6% share. Among the demolition practices, it was determined that there were 16 demolition orders, of which 6% were related to violation of neighboring rights, seizure of land allocated to the public, or abuse of land. In the Ottoman State, it is seen that they formed the settlements by the regular realization of the zoning and the zoning method aimed at bringing together structures with certain characteristic There were 11 demolition decisions in the research area built against this situation and constituted 4% of the general demolition decision Although the rivers contributed to the economic life of the Ottoman society, they were also disasters with floods and caused economic damage. It was understood that the implementation of demolition decisions was brought to the agenda because the enterprises carrying out their production activities through rivers caused damage to the public by building dams, dips and mills on the river. In this context, the share of 12 demolitions in the general distribution was 5%.

As a result, it is determined that the reasons for destruction in the Ottoman State took place in nine categories as given above. It is seen that the demolition decisions were made by the Hassa Architecture in the first periods and then by the Nafia Ministry in the process of change and renewal that started with Sultan Mahmut II. It is understood that the legal basis of the demolition processes and actions are the decrees, fatwas, court decisions İlmühaber, Ebniye Nizâmnâmesi, Zokaklara (Sokaklara) Dâ'ir Nizâmnâme, Turuk ve Ebniye Nizâmnâmesi, Her Nev'i Ebniyeden Alınacak Rüsûmât Nizâmnâmesi, Rıhtım Nizâmnâmesi ve Zabita-i Saydiye Nizâmnâmesi.

It is seen that there was no arbitrariness in the demolition decisions in the Ottoman State, the discovery of the buildings was made with the teams formed under the leadership of the architect in the process that started with complaints or inspections, and their compliance with the law and permit was checked and reported. It is concluded that these reports were evaluated by the relevant commissions, boards and authorities within the framework of the legislation and that the demolition decisions were made within the framework of the law. It is understood that local administrators and law enforcement officers took part in demolition acts representing the state authority in both reconnaissance and demolition processes.

It is seen that the Ottoman State aimed to adapt to the changing world, to ensure public benefit and public order while making the demolition decisions of the building. These structures are generally found to be created by the society in times of overcoming economic difficulties, taking advantage of administrative gaps and negligence. Apparently, this situation leads to unfair acquisition of unfair settlement and public lands or private property. The structures built in this way, perhaps as a temporary measure, provided solutions to the problems of that day in terms of meeting the needs of the society, but they constituted the source of many problems in the long term. So much so that these structures turn into a spiral of problems that later

administrations cannot deal with. In other words, it is understood that unlicensed and illegal buildings that do not comply with the legislation are threats in terms of health, aesthetics, transportation and zoning, except for safety and security reason. In this respect, if demolition decisions are implemented, the threat of confronting the state and society and in case of destruction will result in high financing need. For this reason, projects and urbanization will either be delayed or put into practice and put a huge burden on the country's economy.

The reasons and decisions of destruction in the Ottoman State give important clues to today's legislators and administrator. Accordingly, it emerges that authorized persons and institutions should carry out serious research and development studies regarding their legislation and city planning. After this stage, the prototype implementation of the legislation and city plans should be started. Based on this, evaluations should be made by expert teams and necessary precautions should be taken regarding the failing aspect. In the meantime, monitoring the process with independent audit mechanisms is very important for the future of application. This, administrations can achieve transformation, where they do not need demolition except for dangerous structures, the seizure of forest lands, pastures, public and private lands is prevented, urbanization and zoning areas are implemented more regularly and public resources are used more accurately.

Giriş

İnsan binlerce yıldır yeryüzüne yerleşme çabası içindedir. Bu yerleşme planlı veya plansız biçimde bakır alanlara, mevcut yerleşim yerlerinin eteklerine veya eski yerleşim yerlerinin üzerine olabilmektedir. Çağımızda bilinçli merkezî ve yerel yönetimler, başta şehirler olmak üzere yerleşim alanlarını daha düzenli ve doğayla uyum içinde imar etme çabası göstermektedir. İmar faaliyetlerinin bir boyutu olan yıkım işlemleri; imar, şehirleşme, güvenlik, iskân ve sağlık gibi sebeplerle eyleme dönüşmektedir¹. Modern çağın yönetimlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de tarihi süreç içinde sınırların değişmesine, dönemin şartlarına ve toplumun ihtiyaçlarına göre imar ve yıkım faaliyetleri gerçekleşti.

Araştırmanın Amacı, Problemi, Kapsamı ve Yöntemi

March Bloch, tarihcıye bir tarih araştırmasını kaleme alırken problemin ne olduğunu, araştırmanın sürecini ve karşılaştığı güçlükleri yazmasını önermektedir. Peter Burke ve Halil İnalçık da tarih araştırmasında sorun odaklı analiz biçimiyle insan faaliyetlerine odaklanan ve farklı disiplinlerden yararlanan tarih yazımına dikkat çekmektedir². Bu öneriler doğrultusunda bu çalışmada Osmanlı Devleti'ndeki yıkım

¹ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi: Türklerde Şehir ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası, 1977; Turgut Cansever, *İslam'da Şehir ve Mimari*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2005; Stefanos Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu, çev. Ali Berktaş, Ali Berktaş), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 507-8; Turgut Cansever, *Osmanlı Şehri*, 2. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010; İlhan Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanhoğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 525-41; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

² Halil İnalçık, "Fransız Annales Ekolü ve Türk Tarihçiliği", *Doğu Batı Makaleler II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 292-304; Muhammed Dağ, *Annales Tarih Ekolü ve Türkiye'de Yerel Tarih yazımı (1939-2000)*, (Doktora Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 279-80.

kararları ve gerekçelerinin ne olduğu sorusuna cevap arandı. Buna ilaveten yıkım kararlarının hayata geçirilmesinde hangi kurumsal ve hukuki yapıların öne çıkarıldığı, karar mekanizmasının nasıl işletildiği, hangi ahlâkî, insanî, hukukî, dinî, beledî, siyasî değerler etrafında gerekçelendirildiği, bu gerekçelerin taşra ve merkez yönetimlerinde nasıl karşılık bulduğu ve uygulandığı alt soruları irdelendi.

Araştırma sorularının cevaplanmasında ve teorik çerçevesinin çizilmesinde Marc Bloch ve Fernand Braudel'in araştırmalarında kullandıkları regresif / geriye doğru / gerileksel yöntem ile nitel araştırma yöntemi tercih edildi³. Bu yöntemler problemin çözümüne iki yönlü katkı sundu. Bunlardan ilki bilinenden bilinmeyene hareket ederek kavramsal çerçevenin çizilmesini sağladı. Diğeri ise dokümanlar üzerinden hareketle konunun irdelenmesine imkân sundu. Araştırmada Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nin uzaktan erişim sisteminde yer alan ve *yıkıtılma* kavramının yer aldığı 271 kayda ulaşıldı. Bu kayıtlar araştırmanın evrenini oluşturdu. Araştırma kapsamıyla ilgili 259 kayıttan yararlanıldı. Bu kayıtların 130'u Tanzimat dönemi öncesine (1551-1838), 132'si ise sonrasına (1839-1919) ait yıkım işlemlerini içermektedir. Arşiv belgelerinin yanı sıra kaynak eserler ile araştırma ve incelemelerden elde edilen veriler, doküman inceleme tekniğiyle değerlendirildi ve içerik analizleri yapıldı.

Araştırmanın Önemi

Yıkım faaliyetlerinin tarihteki sürecini ortaya koymak hem geçmişteki uygulamaların anlaşılmasına imkân sunarken hem de günümüzdeki uygulamalara kurumsal hafıza oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yetkili organlarıyla birlikte ortaya koyduğu uygulamaları incelemek; Osmanlı Devleti'ni ve onun kurumlarının işleyişini ortaya konacaktır. Ayrıca araştırma sonuçlarının, merkezî ve yerel yönetim kurumlar, hukuk, imar, şehirleşme ve sosyoloji gibi farklı disiplinler ve mecralar tarafından değerlendirilme, yapılacak araştırmaları tarihi perspektiften karşılaştırma olanağı sunacaktır.

Osmanlı Devleti'nde imar işleriyle ilgili hizmet veren kurumlar ile mimarlık tarihi hakkında birtakım bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Tanzimat'a kadar imar alanında hizmet veren Hassa Mimarları Ocağı ve insan kaynakları yönetimi ile ilgili araştırmalar mevcuttur⁴. Hassa Mimarları Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan ve Ocağın

³ Kubilay Aysever, "Bir Tarih Yöntemi Olarak Soru ve Yanıt Mantığı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 3-4, (2000), s. 7; Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 171-76; Fernand Braudel, *Maddi Uygurluk Gündelik Hayatın Yapıları*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), 2. bs. İstanbul: İmge Kitapevi, 2004, s. 41; Robin George Collingwood, *Tarih Tasarımı*, (çev. Kurtuluş Dinçer), 2. bs. Ankara: Gündoğan Yay. 1996, s. 81; İnalçık, "Fransız Annales Ekolü ve Türk Tarihçiliği", s. 299; İlhan Tekeli, *Tarih yazımı Üzerine Düşünmek*, Ankara: Dost Kitabevi, 1998, s. 35-42; Ali Baltacı, "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, (2019), s. 426-38.

⁴ Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (1963), s. 178; Erhan Afyoncu, "XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, (ed. Necdet Bilgi), İzmir: Beta Basım Yayın, 1999, s. 208-21; Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001; Abdulkadir Dündar, "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 43, Sayı 1, (2002), s. 231-62.

görevlerini üstlenen Nafia Nezareti ile ilgili aynı kapsamda bilimsel yayınlar kaleme alınmıştır⁵. Fakat sürecin bir bileşeni olan yapılaşmada yıkım işlemleri hakkında yeterli bir literatürün bulunmaması, bu çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca teorik bir görüntü arz eden merkezî kararların kuvveden fiile geçmesi aşamasının tarihî verilerle tespit edilmesi de son derece önemlidir. İnalçık'ın⁶ hukukun ve kurumların işleyişinin uygulamadaki karşılıklarının ortaya konulmasına işaret etmesi ve yerel yönetimlerle ilgili nizâmnâmeler üzerine araştırma yapan Seyitdanlıoğlu'nun nizamnamelerdeki hükümlerin *ne derece uygulanabildiği ya da bölge sakinlerinin bu kurallara ne kadar uyduğu* ile ilgili malumata sahip olunmadığını belirtmesi⁷ bu alandaki çalışmalara ihtiyacı ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu araştırma ile Osmanlı Devleti sınırları içinde farklı yerleşim yerlerinde imar ve yerleşme için uygulanan yıkım eylemleri irdelenerek alana katkı sunması hedeflenmektedir.

1. Yıkım Kararlarında Etkin Olan Kurumlar ve Yasal Dayanakları

İdare veya yargı tarafından alınan yıkım kararları; sonuçları bakımından siyasî askerî, toplumsal, ekonomik ve inanç gibi pek çok alana etki edebilmektedir. Bu bakımdan idarenin belirli kurallar dâhilinde yıkım kararlarını alması, alınan kararların meşruluğu ve kanuniliği açısından oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti'nde çağdaş hukukta olduğu gibi yıkım kararlarının alınmasında ve uygulanmasında yetkili kişiler, kurullar ve kurumlar bulunuyordu. Osmanlı tarihindeki imar faaliyetlerinin yıkım boyutuna dair ilk örneklerden birisini Orhan Bey'in İznik'in fethi sırasında Ayasofya Kilisesi'nin camiye çevrilmesi aşamasında mimarların gerçekleştirdiği kısmî yıkım işleminde görmek mümkündür⁸.

Mimarların görevleri, devletin sınırlarının büyümesi ve faaliyet alanlarının genişlemesiyle birlikte daha da arttı. Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde merkez teşkilatı içinde imar ve iskân işlerinin yanında yıkım işleriyle de ilgilenen mimarlar, başmimar ve şehremini maiyetinde teşkilatlandılar ve Hassa Mimarları Ocağı'nda görevlerini sürdürdüler⁹. Bu ocakta mimarlardan başka kethüda, mermerci, taşçı, sıvacı, neccar ve nakkaş gibi personel görev yapmaktaydı. İstanbul'da bulunan Hassa Mimarlarının ülkenin bütün bölgelerindeki işlere yetişmesinde problem yaşanınca Bursa, Edirne ve Belgrad'da şehir mimarlar görevlendirildi. Bu mimarlar, buldukları şehirlerdeki inşaat malzemesi satanları denetler ve inşaatla kullanılan malzemenin kalitesini kontrol ederlerdi. Ayrıca şehirlerde bina yapımı için gerekli incelemeleri yapar, uygun olan başvurulara yapı için izin

⁵ Şenay Atam, *Osmanlı Devleti'nde Nafia Nezareti*, (Doktora Tezi), Niğde: Niğde Üniversitesi, 2015; Aziz Tekdemir, "Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (2011), s. 121-44; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehirçilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar: Şehir Mimarları, Kaldırımçılık, Köprücülük, Su-yolculuk, Kayıkçılık, Gemicilik, Nehir Nakliyatı, Kervan, Kervan Yolları*, (ed. Salih Özbaran), Ege Üniversitesi, 1984; Emrah Çetin, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Anadolu'da Karayolu Yapım Çalışmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 51989.

⁶ Halil İnalçık, *Halil İnalçık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, 2. bs. İstanbul: Profil Kitap, 2017, s. 48, 91.

⁷ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri II: Zokaklara Dair Nizâmnâme", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5, Sayı 1, (1996), s. 61.

⁸ İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972, Cilt 1, s. 4, 18-19; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Basımevi, 1988, Cilt 1, s. 122; Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", s. 159.

⁹ Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", s. 178; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Ulaşım*, s. 10.

verirlerdi. Görevlendirildiklerinde kamu binalarının ve kalelerin keşiflerini yaparlar gerekli durumlarda yıkım için raporlar hazırlarlardı¹⁰.

Sultan II. Mahmut zamanına kadar hizmet veren Hassa Mimarları Ocağı Avrupa'dan referans alınarak gerçekleştirilen düzenlemeler çerçevesinde 1831 yılında kaldırıldı. Ocağın sorumluluk alanındaki görevler, Ebniye-i Hassa Müdürlüğü/Ebniye-i Seniyye Ambarı Müdürlüğü'ne devredildi¹¹. Ayrıca Şehreminliği, Hassa Mimarbaşılığı ve Kıl'a Nezâreti bu birimin çatısı altında birleştirildi¹². Yenileşme faaliyetleri çerçevesinde yine aynı dönemde bakanlık teşkilatlanması içinde ilgili müdürlük Meclis-i Umûr-ı Nâfiaya dönüştürüldü ve 24 Mayıs 1839 tarihinde Ticaret Nezareti'ne bağlandı¹³.

Ticaret Nezareti, imar ile ilgili işlerde yeterli performans gösterememesi ve işleyişte aksaklıklar çıkması sebebiyle 1841 yılında lağvedilince Umur-ı Nâfia Meclisi de kaldırılmış oldu. Ülkede imar faaliyetlerinin kesintiye uğraması, yeniden çalışmaların başlamasını zorunlu kıldı. İmar işlerinden sorumlu birimin kurulmasına alt yapı oluşturması için 1845'te Meclis-i Valâ'ya bağlı Nafia Hazinesi kuruldu. Süreç içinde imar faaliyetlerinin devam edebilmesi için Nafia Nezareti nezaretler arasında yerini aldı¹⁴. Meclis-i Valâ'da İsmail Paşa'nın da hazır bulunduğu komisyonda Nafia Nezareti'nin görev ve sorumluluklarına dair bir nizâmname hazırlandı¹⁵.

İmar faaliyetlerinin yürütülebilmesi ve kurumların sorumluluk alanları ile ilgili mevzuat düzenlemelerine devam edildi. Bu süreçte 1848 yılında *Ebniye Nizâmnamesi*¹⁶ ve 1856 yılında *İstimlâk Nizâmnamesi* çıkarıldı¹⁷. Altıncı Daire-i Belediye bölgesinde yer alan Beyoğlu ve Galata'da *Zokaklara (Sokaklara) Dâ'ir Nizâmname* prototip olarak 20 Nisan 1859 tarihinde uygulamaya kondu¹⁸. Bu nizâmnamenin alınan olumlu sonuç üzerine 1863 tarihinde Osmanlı Devleti'nin tamamında uygulanacak olan yolların ve binaların yapımı ile

¹⁰ BOA, TS. MA. e: 1254/40, 1088/1677, A. {DVNSMHH. d: 108/1141, 1107/1696; C. BLD: 134/6675. 1179/1765; Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, s. 27-31, 33-34; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Ulaşım*, s. 24; Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", s. 176.

¹¹ Arzu Terzi, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Ebniye-i Seniyye İdaresi (Görevleri ve Teşkilatı)", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, (1998), s. 119.

¹² Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-i Belediye*, İstanbul: Şehremaneti, 1883, Cilt 1, s. 980-81; Arzu T. Terzi, *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 66-68; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984, s. 376-77.

¹³ BOA, A. } MKT. MVL: 24/77, 1266/1850; A. } MKT. NZD: 84/35, 1269/1853; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993, s. 45, 128-29, 138-44.

¹⁴ BOA, MVL: 871/15, 1281/1865; DH. İD: 99/18, 1331/1913.

¹⁵ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 58; Atam, *Osmanlı Devleti'nde Nafia Nezareti*, s. 11; Çetin, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Anadolu'da Karayolu Yapım Çalışmaları*, s. 53; N. Yücel Mutlu, "Osmanlı Devleti Nâfi'a Nezâreti'nin İlk Nizâmnamesi", *Belgeler*, Cilt 33, Sayı 37, (2012), s. 117-29.

¹⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri V: Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 5, Sayı 4, (1996), s. 67.

¹⁷ *Düstür [Tertib I]*, Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1290, Cilt 4, s. 560-71; Murat Şen, "İslam ve Osmanlı Hukukunda Kamulaştırma Müessesesi", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, (1997), s. 171-85; İlhan Tekeli, *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016, s. 53-54; Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", s. 508.

¹⁸ *Düstür [Tertib I]*, Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1290, Cilt 2, s. 478-99; Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri II: Zokaklara Dair Nizâmname", s. 59-70.

İlgili *Turuk ve Ebniye Nizâmnâmesi*¹⁹ ve binalardan vergi alınması ve ruhsat verilmesi ile ilgili olan *Her Nev'i Ebniyeden Alınacak Rüsûmât Nizâmnâmesi*²⁰ hayata geçirildi. Kurumsal anlamda yeniliklerin ve değişimin işlerliği açısından Nafia Nezareti'nin görev ve sorumluluklarını içeren nizâmnâme 2 Şubat 1870 tarihinde yürürlüğe girdi²¹. Bu nizâmnâmede imar işlemlerinde Nafia Nezaretinin ve Ebniye Meclisinin görev ve sorumlulukları belirtildi²². Ebniye-i Seniyye İdâresi, 1920 yılına kadar hizmet verdi²³.

2. Osmanlı Devleti'nde Yıkım Kararları ve Gerekçeleri

Osmanlı Devleti'nde kuruluş dönemiyle başlayan imar faaliyetleri son dönemlere kadar devam etti. Yukarıda da belirtildiği üzere Osmanlı yönetimi yasama, yürütme ve yargının kendisine verdiği sorumluluk kapsamında hukuk çerçevesinde yıkım işlemleriyle ilgili süreçleri yerine getirdi.

2.1. İdarî Kararların İdare Tarafından İcrası (Re'sen İcra)

Osmanlı Devleti'nde idare, kendisine mevzuatla yüklenen görevleri yapabilmek için hukukun sınırları içinde bazı yetki ve vasıtalarla yararlanmak durumdaydı. İşte bu noktada eğer kanun koyucu tarafından yetkisi sınırlandırılmamışsa, kendi aldığı kararları uygulamaya geçirmesine imkân tanınırdı. İdarenin bu şekilde sahip olduğu yetki, re'sen icra yetkisiydi²⁴.

İdarenin yıkım ile ilgili kararları bazen ivedilikle alması, harekete geçmesi ve uygulaması zorunlu olabilirdi. Bu durumda harekete geçmek ve gerektiğinde zor kullanmak noktasında idare tereddüt göstermeden yetki sınırları içinde net olarak tavır koyabilmeliydi. Ancak bu yetki ile kişi özgürlüğü ve mülkiyet hakkı üzerinde sınırlamalar söz konusu olacağından re'sen icra yetkisi hukuk ile sınırlı olmak koşuluyla uygulanmalıydı²⁵. Bu hususta idarenin görevinin kanunda açıkça tanımlanmış veya mahkeme kararıyla verilmiş bir hükümde idarenin re'sen hareket etmesine dair yetki verilmişse, bu tür hallerde idarenin, kanunun buyurduğu işlemleri yerine getirmesi zorunlu olup yapmamak gibi yetkisi yoktu²⁶.

Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirebilmesi, dinamik olmasıyla ve kendisi için tehdit unsurlarını ortadan kaldırmasıyla mümkün olabilirdi. Bu tehditler içeriden veya dışarıdan gelebilirdi. Bu durumda devlet, kendini korumak için meşruiyet çerçevesinde hukuktan²⁷ ve ikili anlaşmalardan²⁸ hareketle yıkım kararları uygulayabilirdi. Bu eylem

¹⁹ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 499-514; Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri V: Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", s. 67-81.

²⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri XIV: Her Nev'i Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsûmât Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 7, Sayı 3, (1998), s. 130-35; *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 4, s. 515-20.

²¹ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 4, s. 480-83; Tekdemir, "Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti", s. 123, 138.

²² Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, s. 45, 128-29, 138-44.

²³ Terzi, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Ebniye-i Seniyye İdâresi (Görevleri ve Teşkilatı)", s. 119.

²⁴ Müge Özge Çebi Buğdaycı, *İdarenin Re'sen İcra Yetkisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 30-31.

²⁵ Çebi Buğdaycı, *İdarenin Re'sen İcra Yetkisi*, s. 166-67; A. Kürşat Ersöz, "Bir İdari İşlem Olarak Yıkım Kararı", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 19, Sayı 3, (2015), s. 104; Melikşah Yasin, *İmar Hukukunda İdarenin Yıkım Yetkisinin Kullanımının Usul ve Esasları*, İstanbul: On İki Levha Kitabevi, 2009, s. 10.

²⁶ BOA, HR. MKT: 861/38, 1291/1874; A. } DVN: 178/96, 1278/1862.

²⁷ BOA, C. ADL: 29/1734, 1242/1826.

kanunilik kapsamında olup kamu düzenini ve güvenliğini tehlikeye sokan durumun belli bir ağırlıkta olması koşuluyla ve taraflar arasında iletişime rağmen çözüme kavuşturulamaması durumunda zorunluluk sonucu uygulanırdı. Osmanlı Devleti'nde bu tehdit unsurları olarak kale²⁹, kule³⁰, palanga³¹, karakol³², han³³, ev³⁴, manastır³⁵ ve köprü³⁶ gibi yapılar temel fonksiyonlarının aksine tehdit unsuru olarak da kullanılabilmekteydi. Bu tür durumlarda yapıların amaçlarının dışında kullanımı ve ülkenin asayışı ve güvenliğini tehdidi olduğu hallerde Osmanlı Devleti'nin yetkili organları tarafından yıkımların gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır.

2.1.1. Güvenlik

Güvenlik, devletin kendisini, ülke sınırlarını ve ülkesinde yaşayan insanları, iç ve dış tehditlere karşı koruması ve savunmasıdır. Bu bağlamda devletlerin sınır güvenliği ve asayışı her zaman önemlidir ve hayatidir³⁷. Osmanlı Devleti'nin var olduğu süreç içinde kaleler güvenlik boyutunda önemli fonksiyonlar üstlendi. Ancak değişen ve gelişen savaş teknolojisi, sınırların değişkenliği kalelerin sınırda olma ya da sınıra yakın olma durumuna göre stratejik önemler açısından da yeni kararların alınmasına sebep oldu. Ülke sınırlarının genişlemesiyle birlikte kalelerin bakım, onarım ve personel giderlerinin devlete getirdiği maliyet arttı. Osmanlı Devleti güvenlik durumu ve ekonomik performans ölçeğinde kaleler ile ilgili planlamalar yaptı³⁸. Bu bağlamda ülke güvenliğinin sağlanmasında stratejik olan kalelerin³⁹ onarımı gerçekleştirilirken⁴⁰ bunun tersi durumda olan, işlevini yitiren⁴¹, düşman eline geçme ihtimali⁴² bulunan kalelerin ve palangaların yıkımları gerçekleştirildi⁴³. Ekonomik ya da askeri gerekçelerle yıkım işlemini gerçekleştiremediği durumlarda da kaleleri savunulamaz hale getirecek yıkımlar gerçekleştirdi⁴⁴.

Osmanlı Devleti sınır komşularıyla arasındaki ilişkilerin gerginleşmemesi ve savaş durumunun yaşanmaması için diplomatik ilişkileri de kullanmaktaydı⁴⁵. Çünkü sınırların

²⁸ BOA, TS. MA. e: 716/1, 958/1551; HR. SYS: 2926/32, 1269/1853.

²⁹ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 7/1705, 976/1568.

³⁰ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 139/55, 1145/1732; AE. SSLM. III: 2/85, 1207/1793; C. ZB: 65/3205, 1206/1792.

³¹ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 78/504, 1018/1609; 105/86.

³² BOA, A. } DVN: 178/96, 1278/1862.

³³ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 85/364, 1040/1631.

³⁴ BOA, ŞD: 2024/1, 1313/1895.

³⁵ BOA, HAT: 1556/41, 1236/1821.

³⁶ BOA, HR. SYS: 1489/47, 1298/1881.

³⁷ Özge Okay Tekinsoy, *İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 75.

³⁸ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 7/2183, 976/1568; A. {DVNSMHHM. d: 12/515, 978/1571.

³⁹ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 7/266, 975/1567.

⁴⁰ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 12/560, 978/1578.

⁴¹ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 101/324; A. {DVNSMHHM. d: 115/1523, 1119/1707; C. AS: 1056/46450, 1300/1883; Y. MTV: 45/50, 1308/1890; A. {DVNSMHHM. d: 129/547, 1131/1719; BOA, Y. MTV: 45/50, 1308/1891.

⁴² BOA, A. {DVN: 178/96, 1278/1862; HR. SYS: 1489/47. 1298/1881; A.} MTZ. (04): 57/24, 1316/1898.

⁴³ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 7/1705, 976/1576; A. {DVNSMHHM. d: 12/497, 514, 978/1578; Y. AHUS: 161/83, 1296/1879; BEO: 3849/288639, 1329/1911.

⁴⁴ BOA, Y. AHUS: 161/83.

⁴⁵ BOA, HAT: 819/37339, 1237/1725; Y. AHUS: 161/83.

hareketli ve geçişken özellikleri sebebiyle hareketli bölgelerdi. Bu alanlarda yapılaşma⁴⁶ ve kaçakçılık⁴⁷ ile ilgili problemler yaşanması kaçınılmazdı. Osmanlı Devleti, yapılaşma ile ilgili problemlerin çözümünde diğer devletlerle yapılan ikili anlaşmalardan ve egemen devlet olmanın gereği olarak yıkım kararları almak, uygulamak⁴⁸ ya da uygulanmasını isteme yöntemlerinden birini uygulamaktaydı⁴⁹. Osmanlı Devleti genellikle yıkımların sonuçlarının ağır olması sebebiyle bu alanlarda gerekli durumlarda diplomatik girişimlerle meseleyi çözmeyi öncelikli olarak tercih etmekteydi⁵⁰. Buna rağmen beklenen sonuç elde edilemezse stratejik bölgelerde, sınırlarda ve sahillerde konumlanmış olan kule, mandıra, ağıl, dam, çiftlik, depo ve ambar gibi yapıların amaçlarının dışında ve güvenlik için tehdit unsuru oluşturduğu durumlarda yıkım eylemini gerçekleştirmekteydi⁵¹.

Osmanlı güvenliğini tehdit eden ve yıkım kararı verilen yapılar içinde dini görünümüne sahip yapılar da bulunmaktaydı. Özellikle Osmanlı toprakları içinde bölücü ve yıkıcı faaliyette bulunmak isteyen unsurlar, Osmanlı sınırlarında, stratejik konuma sahip bölgelerde kilise ve manastır inşa etmekteydiler. Bu amaç için Gayrimüslimler tarafından kullanılan yapılar için güvenlik gerekçesiyle yıkım kararları uygulanmaktaydı⁵².

Osmanlı Devleti'nin iç tehdit olarak gördükleri arasında heterodoks tekkeler de bulunmaktaydı. Özellikle Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Hacı Bektaş Veli'ye bağlı olduklarını iddia ederek şer'i kurallara aykırı bir düşünce benimseyen ve bu düşüncelerini eyleme dönüştürenler bu tekkelerde kümelenmeleri sebebiyle kamu güvenliği açısından tekkelerin yıkılması kararı verilmekteydi⁵³. Örneğin İlbasan ve Nurbanlı haricindeki Rafizi tekkelerinin komisyon marifetiyle ve verilen fetvalar neticesinde yıkılması bu kapsamda değerlendirilebilir⁵⁴.

2.1.2. Asayiş

İslam öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de nizamın ilahi bir sistem olarak kabul edildiği ve bunun değiştirilmemesi inancı kabul görmekteydi⁵⁵. Nizam-ı âlem olarak kabul edilen bu öğretilerde devlet, nizam-ı âlemi bozacak her türlü eylemi de bertaraf etmeliydi⁵⁶. Bu kapsamda devlet, nizamı/asayışı/kamu düzenini

⁴⁶ BOA, HR. MKT: 861/38, 1291/1874.

⁴⁷ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 12/275, 978/1571; A. {DVNSMHHM. d: 115/2980, 1120/1708; A. {DVNSMHHM. d: 12/272, 978/1570; A. {DVNSMHHM. d: 12/273, 978/1570; A. {DVNSMHHM. d: 12/647, 03-02-979/1571; A. {DVNSMHHM. d: 115/2981, 1120/1708.

⁴⁸ BOA, HR. MKT: 861/38, 1291/1874.

⁴⁹ BOA, Y. AHUS: 264/170, 1310/1893; 266/32, 1310/1893; C. HR: 28/1364, 1255/1839.

⁵⁰ BOA, HAT: 819/37339, 1297/1822.

⁵¹ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 12/275, 978/1570; A. {DVNSMHHM. d: 115/2980, 1120/1708; A. {DVNSMHHM. d: 12/272, 978/1570; A. {DVNSMHHM. d: 12/273, 978/1570; A. {DVNSMHHM. d: 12/647, 979/1571; A. {DVNSMHHM. d: 115/2981, 1120/1708.

⁵² BOA, C. HR: 28/1364, 1255/1839.

⁵³ Fahri Maden, *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

⁵⁴ BOA, C. EV: 383/19414, 1242/1826; TS. MA. e: 711/58, 1242/1826; C. ADL: 29/1734, 1242/1826.

⁵⁵ Osman Turan, *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi*, 8. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1995, s. 1-9.

⁵⁶ Koray Ergin, "Osmanlı Devleti'nde Kanunnamelerden Nizamnamelere Geçiş", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 39, (2016), s. 1-26.

sağlamakla görevliydi⁵⁷. Yıkım işlemlerinin uygulandığı yapılar arasında eşkıyaların barındığı⁵⁸, saklandığı⁵⁹ ve kolluk kuvvetlerine karşı savunma yaptığı⁶⁰ kale⁶¹, kule⁶², palanga⁶³, karakol⁶⁴, çiftlik⁶⁵, han⁶⁶, ev⁶⁷ gibi yapılar vardı⁶⁸. Bu tür yapıların bulunduğu ve asayiş gerekçesiyle yıkımların gerçekleştiği yerler arasında Aksaray⁶⁹, Kırşehir⁷⁰, Rubahı⁷¹, Ankara ve Çanşığı Köprüsü palangaları⁷²; Akçahisar ve İşim⁷³, Sobuca (Suyüce, Sobice)⁷⁴, Hendek ve Karamürsel kuleleri⁷⁵ gibi yer almaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde özel mülk, kanunlarla korunmaktaydı, ancak bu yapılar; kamuyu tehdit eden olaylarda, ahlakdışı veya toplumun değer yargılarını zedeleyen amaçlarla kullanılması durumunda yıkım kararı verilebilmekteydi⁷⁶. Eşkıyalar tarafından kullanılan Vodine'deki evin⁷⁷, Giresun'daki kahvehanelerin⁷⁸ ve Tırnova'daki toplumu rahatsız eden dükkânların yıktırılması kamu düzenini sağlamak adına idarenin re'sen gerçekleştirdiği yıkımlar arasında sayılabilir⁷⁹.

2.1.3. Yıkılacak Derecede Tehlikeli Yapılar

Osmanlı Devleti'nde sağlam yapılar zamanla yıpranma⁸⁰, bakımsızlık⁸¹, terk edilme, yangın⁸², deprem⁸³ ve diğer sebeplerle⁸⁴ yıkılacak derecede tehlikeli hale

⁵⁷ Çebi Buğdaycı, *İdarenin Re'sen İcra Yetkisi*, s. 38; Yaşar Yücel (thk), *I. Selim Kanunnamesi (Tirana ve Leningrad Nüshaları) (1512-1520)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 153-54; Okay Tekinsoy, *İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı*, s. 75.

⁵⁸ BOA, C. ZB: 81/4009, 1193/1779; A. {DVNSMHH. d: 108/428, 1107/1696.

⁵⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 139/55, 1145/1732.

⁶⁰ Semavi Eyice, "Kale", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınevi, 2001, Cilt 24, s. 234-42.

⁶¹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 7/1705, 976/1568.

⁶² BOA, A. {DVNSMHH. d: 139/55, 1145/1732; AE. SSLM. III: 2/85, 1207/1793; C. ZB: 65/3205, 1206/1792.

⁶³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 78/504, 1268/1852; 105/86, 1106/1694.

⁶⁴ BOA, A. {DVN: 178/96, 1278/1861.

⁶⁵ BOA, C. DH: 95/4744, 1201/1787; C. DH: 96/4751, 1161/1748; C. DH: 95/4744, 1201/1787; C. DH: 96/4751, 1161/1747.

⁶⁶ BOA, A. {DVNSMHH. d: 85/364, 1040/1630.

⁶⁷ BOA, ŞD: 2024/1, 1313/1895.

⁶⁸ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celali İsyanları"*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 97-102.

⁶⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 78/1268, 1017/1608.

⁷⁰ BOA, A. {DVNSMHH. d: 78/753, 1190/1777.

⁷¹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 116/775, 1121/1709.

⁷² BOA, A. {DVNSMHH. d: 78/504, 1018/1609.

⁷³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 139/55, 1145/1732.

⁷⁴ BOA, AE. SSLM. III: 2/85, 1207/1792.

⁷⁵ BOA, C. ZB: 81/4009, 1193/1779; C. ZB: 65/3205, 1206/1791.

⁷⁶ BOA, A. {DVNSMHH. d: 85/364, 1040/1630; A. {DVNSMHH. d: 108/428, 1107/1696.

⁷⁷ BOA, BEO: 732/54881, 1313/1895.

⁷⁸ BOA, A. {DVNSMHH. d: 129/219, 1131/1719.

⁷⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 118/927, 1123/1711; C. ZB: 34/1675, 1226/1811.

⁸⁰ BOA, A. } MKT. MVL: 24/77, 11266/1850.

⁸¹ BOA, YB. 021: 90/73. R1307/1891.

⁸² BOA, C. BLD: 8/367, 1183/1769.

⁸³ BOA, MV: 80/117, 1312/1894; İ. HUS: 31/78, 1312/1894.

dönüşebilmekteydiler. Bu yapılar, kendiliğinden ve ansızın yıkılabilmek tehlikesinden dolayı kamu için potansiyel tehdit oluşturmaktaydılar. Bu yapılar, idare tarafından ivedilikle çözüme kavuşturulması gereken ciddi problemlerdi⁸⁵. İlk dönemde kaza kadılıkları tarafından yürütülen yıkım süreçleri⁸⁶, Turuk ve Ebniye Nizâmnâmesiyle ülke genelinde belirli esaslar doğrultusunda gerçekleşti. Bu nizâmnâmenin 34. Maddesi, yıkılmaya yüz tutmuş yapılar ile karar verme yetkisini Ebniye İdaresi veya Belediye Meclisine bırakmaktaydı. Bu kapsamda mimarağa başkanlığında ekip oluşturulması ve yapı hakkında teknik rapor hazırlanması belirtilmekteydi. Tehlikeli yapılar hakkında yıkım kararı alındığı takdirde mülk sahibine yıkım için on beş gün süre verilirdi. Şayet yıkım işlemi yapı sahibi tarafından gerçekleştirilmezse ilgili idare tarafından yıkım işlemi gerçekleştirilir ve ücreti ya idareden⁸⁷ ya da mülk sahiplerinden⁸⁸ karşılanırdı.

İdare, depremde hasar görmüş ya da ekonomik ömrünü tamamlamış ağır hasarlı yapıları kamu yararı ve kamu düzeni ilkesi doğrultusunda re'sen yıktırarak durumundaydı⁸⁹. İdare, bu işi can ve mal kayıplarına sebep olma ihtimalinden dolayı çeşitli gerekçelerle daha fazla geciktirmesi veya uygulamaktan geri durması söz konusu olamazdı⁹⁰. Nitekim 1894'te yaşanan İstanbul depremde tehlikeli duruma gelmiş duvar ve benzer yapıların ameleler tarafından yıktırılması ve molozların nakli için yapılan masrafların gücü yetenlerin kendilerinden, gücü yetmeyenlerin ise İâne-i Musâbin Komisyonu tarafından ödenmesi⁹¹ bu doğrultuda gerçekleştirilen yıkım işlemlerinden⁹². Yine Mısır⁹³, Kosova⁹⁴ ve Galata'daki⁹⁵ tarihi kalelerin veya eklentilerinin yıkılmaya yüz tutmuş bölümleri ve duvarlarının yıkım kararlarının verilmesi bu türden uygulamalardandı.

2.1.4. İdarenin Hukuka Aykırı veya Usulsüz Olarak Yaptığı Re'sen İcra Yaptırımı

Avrupa merkezli yönetimlerde ilk önce Fransa'da 1873 yılında ortaya çıkan idari sorumluluk teorisi⁹⁶, Osmanlı Devleti'nde daha önceden var olan bir uygulamaydı⁹⁷. Bu teoride, idarenin hukuka aykırı veya usulsüz olarak eyleme dönüştürdüğü re'sen yıkım

⁸⁴ BOA, Y. A. . HUS: 257/83, 1309/1891.

⁸⁵ BOA, YB. 021: 90/73, 1307/1889; DH. MKT: 1113/78, 1324/1906.

⁸⁶ BOA, C. AS: 1199/53641, 1146/1733; C. BLD: 134/6675, 1179/1765.

⁸⁷ BOA, C. BLD: 8/367, 1183/1769; Y. MTV: 77/11, 1310/1892; YB. 021: 107/335. R1318/1902; ZB: 382/99. R1323/1907; DH. MKT: 1113/78, 1324/1906.

⁸⁸ *Düstür [Tertib 1]*, 1290, Cilt 2, s. 509.

⁸⁹ Yasin, *İmar Hukukunda İdarenin Yıkma Yetkisinin Kullanımının Usul ve Esasları*, s. 14.

⁹⁰ BOA, YB. 021: 90/73, 1307/1891R; DH. MKT: 1166/41, 1325/1907.

⁹¹ Abdülkadir Özcan, "İâne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1999, Cilt 19, s. 231; Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, 2. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 75-82; Sema Küçükalioglu Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015; Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, (2010), s. 101-30.

⁹² BOA, MV: 80/117, 1312/1894.

⁹³ BOA, C. AS: 1199/53641, 1146/1733.

⁹⁴ BOA, YB. 021: 107/358. R1318/1902.

⁹⁵ BOA, C. BLD: 134/6675, 1179/1765; Esra Okur, *Galata Surlarının Yıkım Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fen Bilimleri Enstitüsü, 2013.

⁹⁶ Hasan Nuri Yaşar, *İdare Hukuku*, İstanbul: Der Yayınları, 2016, s. 540.

⁹⁷ BOA, A. } MKT. MHM: 317/98, 1865; MVL: 711/87, 1282/1865.

uygulamalarında, hukuk çerçevesinde idarenin hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmamakla birlikte bu işlemde dolayı mağduriyeti tazmin etme ve/veya yargı yoluna başvuru hakkı tanınmaktadır⁹⁸.

Osmanlı Devleti'nde yetkililerin bu teoriye uygun olarak işlemleri yürüttükleri tespit edilmektedir. Buna göre idare hukuk çerçevesinde yerine getirdiği idari kararı, sonraki süreçte mahkeme hukuka uygun bulmayarak iptal etse, icra ettiği kararın uygulanması sebebiyle mağdur olan ve hak kaybına uğrayan kişi veya kişilere uğradıkları zararı eksiksiz olarak tazmin etmekteydi⁹⁹. Zira idare, yıkım kararını uygularken oluşabilecek her türlü zararı tazmin etmeyi işe başlamadan önce taahhüt etmiş sayılmaktaydı¹⁰⁰. Hukuk dışı veya usulsüz eylemlerin¹⁰¹ fazla olmasının hukuk devleti ilkesini zedelediği göz önüne alınırsa Osmanlı Devleti'nde bu oranın araştırma evreni içinde binde on bir olduğu ifade edilebilir¹⁰². Ancak yıkım için her dava açanın idare karşısında haklı çıkmadığı da görülmektedir¹⁰³.

2.2. Başkasının Mülkiyetine Ait veya Kesin İnşaat Yasağı Olan Yerlerde Yapılan Yapılar

Osmanlı Devleti'nde mera¹⁰⁴, miri arazi¹⁰⁵, orman¹⁰⁶, kale¹⁰⁷, zindan¹⁰⁸, cami ve mescit¹⁰⁹ çevreleri kesin inşaat yasağı olan yerlerdi¹¹⁰. Bunun yanında kamu, özel ve vakıf arsa ve arazilerine¹¹¹ de -tasarruf sahibinin dışında- ruhsatsız ve izinsiz yapı inşa etmek yasaktı. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı yıkım kararları içinde kesin inşaat yasağı olan alanlar¹¹² ile başkasının mülkiyetine ait¹¹³ inşa edilen yapılar bulunmaktaydı. Bu yapılar, kaçak yapı olarak da adlandırılmaktaydı. Kaçak yapılar, ileride de görüleceği üzere ruhsatsız yapılar için de kullanılan bir tabirdir. Ancak burada konu ruhsat kısmı özelinde değil de kesin inşaat yasağı bağlamında ele alındı.

⁹⁸ BOA, DH. MKT: 1473/110, 1305/1887; BEO: 103/7659, 1310/1893.

⁹⁹ BOA, DH. MKT: 1297/8, 1326/1908; BEO: 3514/263532, 1327/1909.

¹⁰⁰ BOA, A. } MKT. MHM: 317/98, 1865; MVL: 711/87, 1282/1865.

¹⁰¹ Hasan Dursun, "İdari İşlemlerin İdare Tarafından Re'sen İcrası", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 72, (2007), s. 265.

¹⁰² BOA, MVL: 711/87, 1282/1865; A. } MKT. NZD: 169/61, 1272/1856; BEO: 103/7659, 1310/1893.

¹⁰³ BOA, DH. MKT: 2023/65, 1310/1892.

¹⁰⁴ Yücel, *I. Selim Kanunnamesi (Tirana ve Leningrad Nüshaları) (1512-1520)*, s. 157.

¹⁰⁵ BOA, C. HR: 46/2271, 1232; DH. MUİ: 169/23, 1332/1914.

¹⁰⁶ BOA, DH. MKT: 2636/14, 1326/1908.

¹⁰⁷ BOA, C. BLD: 111/5511, 1135/1723; A. {DVNSMHH. d: 132/274, 1136/1724; A. {DVNSMHH. d: 79/1190/1776.

¹⁰⁸ A. {DVNSMHH. d: 7/1148, 975/1567.

¹⁰⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 100/266.

¹¹⁰ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 499.

¹¹¹ BOA, C. EV: 252/12746, 1207/1793.

¹¹² BOA, A. {DVNSMHH. d: 5/1293, 973; A. {DVNSMHH. d: 12/546, 978; A. {DVNSMHH. d: 58/613, 993; A. {DVNSMHH. d: 108/438, 1107/1696; A. {DVNSMHH. d: 7/1340, 975/1567; A. {DVNSMHH. d: 35/941, 986/1578; A. {DVNSMHH. d: 7/804, 975/1567.

¹¹³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 95/654; Y. PRK. SGE: 1/102, 1300/1883; C. EV: 297/15123, 1214/1799; DH. MUİ: 169/23, 1332/1914.

Osmanlı'da farklı zamanlarda çıkarılan kanun ve nizâmnâmelerde kesin inşaat yasağı olan yerlerin sınırları çizilmektedir. Örneğin Fatih döneminde çıkarılan kanun ile İstanbul surlarının 5 zirâ - 1 zirâ= 75,8 cm¹¹⁴- mesafesinde herhangi bir yapılaşmanın yasaktı. Bu kanuna aykırı olarak bu alanda yapılaşmanın gerçekleşmesi sonucunda Şehremini ve Hassa Mimarbaşının hazırladığı rapor kapsamında Mimarğa tarafından İstanbul Kadısının kararıyla yıkım işlemi gerçekleştirilmekteydi¹¹⁵. Bu örnekte ve arşiv kayıtlarında görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde kesin inşaat yasağının en çok ihlal edildiği alanlar arasında kale ve çevrelerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle yapı malzemesine ulaşmanın zor olduğu o günün şartlarına göre, kale ve müstemilatının sur içinden ve dışından ev yapacaklara yapı özellikleriyle hayli kolaylık sağlaması bu ihlalde etkili olmalıdır. Nitekim kale duvarlarına yerleştirilen hatıllarla evin bağlantılarını sağlamak hem inşaat malzemesinden hem de işçilikten yapı sahibine kazanım sağlanmaktaydı. Ancak bu hatıllar kale duvarlarının ömrünü de kısaltmaktaydı¹¹⁶. Bu sebeple de kanuna aykırı olarak kesin inşaat yasağı olan alanlara yapılan binalar için yıkım kararları uygulanmak durumunda kalınmaktaydı¹¹⁷. Bu yıkımların gerçekleştiği yerler arasında Karlılı¹¹⁸, Navarin¹¹⁹, Giresun¹²⁰, Kars¹²¹, Tımeşvar¹²², Belgrat¹²³, Üsküp¹²⁴ ve Varna¹²⁵ gibi pek çok yerleşim yerlerinin de bulunduğu tespit edilmektedir¹²⁶.

Kalelerde olduğu gibi cami ve mescitlere 3, 79 metre mesafede ev inşa etmek,¹²⁷ ezanın duyulduğu mesafede meyhane işletmek ve içki satışı yapan yerler açmak fetva¹²⁸ ve hatt-ı hümayun¹²⁹ ile yasaklanmıştı. Ancak kanuna rağmen kesin inşaat yasağı olan yerlere ev, meyhane ve diğer yapıların inşa edildiği tespit edilmektedir. Üsküp'teki Mustafapaşa Camii ve imareti¹³⁰ ile Mudanya¹³¹ ve Hersek'teki¹³² cami ve mescit çevresine açılmış olan

¹¹⁴ Cemal Çetin, "Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihî Süreci", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, (ed. Hasan Bahar vd), Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası, 2013, s. 447.

¹¹⁵ Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, 2. bs. İstanbul: Devlet Basımevi, 1935, s. 20; Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, s. 55.

¹¹⁶ BOA, A. {DVNSMHH. d: 12/546, 978/1571; A. {DVNSMHH. d: 14/23; A. {DVNSMHH. d: 58/613, 993/1585.

¹¹⁷ BOA, A. {DVNSMHH. d: 3/82, 966/1559; A. {DVNSMHH. d: 12/546, 978/1571; BOA, A. {DVNSMHH. d: 58/613, 993/1585; A. {DVNSMHH. d: 132/274, 1136/1724; C. BLD: 111/5511, 1135/1723; A. {DVNSMHH. d: 79/1190.

¹¹⁸ BOA, A. {DVNSMHH. d: 5/1293, 973/1566.

¹¹⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 12/546, 978/1571.

¹²⁰ BOA, A. {DVNSMHH. d: 79/1190/1803.

¹²¹ BOA, C. AS: 134/5958, 1218/1803.

¹²² BOA A. {DVNSMHH. d: 108/438, 1107/1696.

¹²³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 108/1141, 1107/1696.

¹²⁴ BOA, DH. MKT: 1101/48, 1324/1906.

¹²⁵ BOA, A. {DVNSMHH. d: 55/407, 993/1585.

¹²⁶ BOA, A. {DVNSMHH. d: 55/407, 993/1585; A. {DVNSMHH. d: 108/1141, 1107/1696.

¹²⁷ Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, s. 55.

¹²⁸ BOA, A. {DVNSMHH. d: 96/775.

¹²⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 100/266.

¹³⁰ BOA, A. {DVNSMHH. d: 80/576.

¹³¹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 96/775.

¹³² BOA, A. {DVNSMHH. d: 100/266.

meyhaneler ve içki satış yerlerinin bu yasağa uymadıkları için yıkım kararı uygulandığı görülmektedir.

Osmanlı klasik dönem kanunnâmelerinde ve Arazi Kanunnâmesininin 97. maddesi kapsamında miri araziye, köy merasına ve ormanlarına ağıl, mandıra veya bina inşasına izin verilmemekte ve mevcut olan yapıların yıkılmasına hükmedilmekteydi¹³³. Ancak Drama'ya bağlı Zağriç köyünde¹³⁴, Sivas'ın Zara kazasının Cüği ve Halas köylerinde¹³⁵ yapılaşmanın görüldüğü oturumda komisyon üyelerine sunulan raporda bu kanunun üç asırdır uygulanmadığına ve kronik bir sorun olduğuna işaret edilmektedir. Bu süreç içinde merkez ve taşra idaresinin kesin inşaat yasağı olan yerlere inşa ettikleri yapıların asayiş açısından bir zararı yoksa¹³⁶ yıkım kararlarının toplumu zarara uğratacağından uygulanmaması yönünde görüş ifade edilmektedir. Buradan hareketle Hükümet yetkililerinin bu durumdan rahatsız oldukları fakat bu problemin çözümü için geç kalındığından şikâyet ettikleri anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken husus ise orman arazilerine izinsiz yapılaşmaya kesin izin verilmediği, orman bekçileri ile memurlarının bu konuda daha dikkatli olmaları için uyarılmalarıdır¹³⁷.

Devlet, olağanüstü durumlarda geçici olarak kesin inşaat yasağı olan yerlere sınırlı süreliğine inşa izni vermektedir. Sakız Kalesi'nde 1881 yılında yaşanan deprem sonrasında bunun örneğini görmek mümkündür. Bu afette mağdur olan depremzedelerin mağduriyetinin ortadan kalkması için miri arazi olan Kılıç Meydanı'na geçici barakalar ve kilise yapımına izin verildi. Ancak verilen sürenin dolmasından sonra bölgenin boşaltılması için gönderilen tebligata rağmen ada sakinleri meydanı boşaltmadılar. Bu anlaşmazlık üzerine olay yargıya taşındı. Mahkeme sonucunda bu alanın boşaltılması ve barakaların yıktırılması kararı verildi. Yargı kararı gereğince yıkım işlemleri gerçekleştirildi¹³⁸.

Başkasının mülküne izinsiz yapılaşmalar içinde vakıflara ait olan arazilerin üzerine özel ya da tüzel kişilerin yapı inşa ettikleri de görülmektedir. Bu tür işlemlerde vakıfların korunması ve vakfiye şartlarının yürürlükte kalması için idarenin re'sen işlem yapma yetkisini kullandığı veya mahkeme kararı doğrultusunda bu yapıların yıkım eylemlerini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır¹³⁹. Devlet ve vakıflara ait arazilerin dışında özel mülk hakkında da bu yönde girişimlerin olduğunu görmek mümkündür. Osmanlı hukukunda özel mülk koruma altında olup kişinin özel mülkünün üzerine başkasının yapı yapması kanuni suçtu. Mülk sahibi böyle bir durumda ilgili hakkında suç duyurusunda bulunabilir izinsiz işlemi yargıya taşıyabilirdi. Mahkeme sonucunda izinsiz işlemi yapan kişi hakkında ve işlem hakkında mahkemenin vereceği karar uygulanabilirdi¹⁴⁰.

¹³³ BOA, DH. MKT: 2636/14, 1326/1908; Yücel, I. *Selim Kanunnamesi (Tirana ve Leningrad Nişaharı) (1512-1520)*, s. 157.

¹³⁴ BOA, TFR. I. SL: 144/14376, 1325/1907.

¹³⁵ BOA, DH. MKT: 2636/14, 1326/1908.

¹³⁶ BOA, DH. MUİ: 169/23, 1332/1914.

¹³⁷ BOA, DH. MKT: 2636/14, 1326/1908.

¹³⁸ BOA, BEO: 573/42975, 1312/1894; DH. MKT: 296/57ve 1312/1894.

¹³⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 71/720; DH. MKT: 1322/20, 1294/1877; C. EV: 297/15123, 1214/1719; C. EV: 424/21493, 1217/1722.

¹⁴⁰ BOA, A. {DVNSMHH. d: 95/654; A. } MKT. UM: 7/83, 1266/1850; 437/32, 1277/1860; DH. H: 55/38, 1330/1912.

2.3. Ruhsatsız Yapılar

Osmanlı Devleti'nde bina yapımında ruhsat uygulaması¹⁴¹, 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizâmnamesi'nin¹⁴² 41. maddesiyle genişletildi. Buna göre her türlü yapı için öncelikle vergi ödemesinin gerçekleştirilmesi ve daha sonra yetkili makamdan alınacak ruhsat ile fenni olarak belirlenen esaslar doğrultusunda inşaat ve tamirat işlemlerine başlanabileceği hüküm altına alındı. Osmanlı padişahları başta İstanbul olmak üzere şehirlerdeki yapılaşmayla yakından ilgilenip şehirlerin kanunlar ölçüsünde imar edilmesine özen göstermekteydiler¹⁴³. Özellikle yerel yöneticilere bu hususlarda daha çok sorumluluk düşmekteydi. Nitekim etkileri yıkıcı olan yangın sonrasında şehrin yeniden imarında aynı acıların tekrar yaşanmaması için gerekli tedbirleri alması ve mevzuat çerçevesinde yapılara ruhsat vermeleri yerel yöneticilerden beklenen davranışlardı¹⁴⁴. Bütün bu hassasiyetlere ve mevzuat hükümlerine rağmen ruhsatsız yapılar kaçak olarak inşa edilmekteydi. Özellikle nizâmnamenin uygulandığı ve denetimlerin yoğunlaştırıldığı dönemlerde kaçak yapılar gece vakti yapılmaktaydı. Ancak bu yapılar hükümet memurları tarafından tespit edildiğinde hemen harekete geçilir ve yıkım kararı uygulamaya konulurdu¹⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nde ruhsatsız yapılan ticarethanelerin ve işletmelerin ülke ekonomisine ve üretime zarar verdiği gerekçesiyle yıkım kararlarının alındığı anlaşılmaktadır¹⁴⁶. Bu tür yıkımlarda şehir planlamalarının belirli kurallar doğrultusunda yürütüldüğü söylenebilir. Örneğin İstanbul'da yaşanan buğday kıtlığını çözmek amacıyla merkezi hükümetçe dışarıdan un getirilmesinin önünü açan ruhsat verilmesi üzerine bölgede artan değirmen sayısı un kalitesini düşürmüştür. Bu problemi ortadan kaldırmak için hükümet, İstanbul dışında olan özellikle Tekirdağ ve diğer bölgelerde ruhsatsız kurulan değirmenlerin yıkıtılmasına karar verdi¹⁴⁷.

Osmanlı tebası içinde ileri gelenlerin yetkilerini kötüye kullanarak, ruhsatsız bina, han veya değirmen gibi yapılar inşa ederek halka haksız uygulamalarda buldukları görülmektedir. Böyle bir durumda üst yönetim ruhsatsız yapıların tespit edilmesi için bostancıbaşı ve yetkilileri görevlendirerek yapılan eylemin incelenmesine ve ruhsatsız yapılan binanın yıkıtılmasına yönelik süreçleri yürütmekteydi¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde ruhsatsız yapılaşma alanlarının yoğun olarak yaşandığı yerler arasında rıhtımlar da bulunmaktaydı. Rıhtımlar ile ilgili düzenleme 8 Ocak 1854 tarihinde *Rıhtım Nizâmnamesi* hayata geçirildi¹⁴⁹. Nizâmname kapsamında vapurların yanaştıkları iskelelere ruhsatsız olarak yapılmış olan binalar ve tahtaboşlar-balkonlar- için yıkım kararı

¹⁴¹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 7/1148, 975/1567; HAT: 256/14719, 1212/1797; A. {DVNSMHH. d: 132/274, 1136/1724; C. BLD: 111/5511, 1135/1723; A. {DVNSMHH. d: 79/1190.

¹⁴² Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri V: Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri", s. 67-81; *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 393-410.

¹⁴³ BOA, AE. SABH. I: 1/68, 1203/1789.

¹⁴⁴ BOA, TS. MA. e: 899/41(TSMA No: 9323/137), 1255/1839; Sibel Gürses Söğüt, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri", *Toplumsal Tarih*, Cilt 271, (2016), s. 74-86.

¹⁴⁵ BOA, TŞRBNM: 26/88, 1280/1864; Y. EE: 24/37, 1289/1872; DH. MKT: 2164/110, 1316/1898.

¹⁴⁶ BOA, A. } MKT. MVL: 55/73, 1268/1852.

¹⁴⁷ BOA, C. BLD: 25/1237, 1216/1801.

¹⁴⁸ BOA, A. {DVNSMHH. d: 80/699; 85/72, 1040/1631; C. MTZ: 6/271, 1208/1794.

¹⁴⁹ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 537-38.

verildi¹⁵⁰. Bu uygulama ile Avusturya Devleti tebaasından Cevani'nin, Büyükdere limanında izinsiz ve kanunsuz olarak inşa etmeye başladığı rıhtım¹⁵¹; İstanbul Kadıköy'de Almanyalı Bogin'in ve Fransalı Mösyö Trando'nun¹⁵²; Kalamış'ta Zehirzâde Ahmed Paşa'nın yaptırdığı ruhsatsız iskele ve kulübeler için alınan kararlar üzerine yıkım işlemleri gerçekleştirildi¹⁵³.

Yıkım kararlarının uygulanabilmesi için bazen uluslararası görüşmeler yapılması gerekmektedir¹⁵⁴. Osmanlı tebası olup yurt dışında yaşayanların Osmanlı topraklarında kendilerine ait mülklerinin yıktırıldığı ve bu şekilde mağdur edildiği ile ilgili başvurular veya hukuki süreçler olabilmekteydi¹⁵⁵. Örneğin Rumeli Vilayeti Şahanesi Müfettiş-i Umumiliği, İngiltere Vis Konsolosluğu tarafından gönderilen ve Osmanlı yönetimi tarafından incelenmesi istenen Ligor Yadi'nin dükkânlarının yıktırılması konusunda ilgili Drama Mutasarrıflığı'ndan istenilen incelemede, Ligor'un üzerine resmi kayıtlarda tapulu dükkânların bulunmadığı ve iddia ettiği mahallin 80 senedir hayvan pazarı olarak kullanıldığı bildirilmekteydi. Buna ilaveten bu alanda dört kişiye zor durumda olmalarından dolayı belediye başkanının inisiyatifıyla kulübe yapmalarına izin verildiği aktarılmaktaydı. Bu işlemde dönemin belediye başkanının bu dört kişiye ruhsat ve tapu vermeden geçimlerini sağlamaları için kulübe yapmalarına göz yumduğu anlaşılmaktadır¹⁵⁶.

Osmanlı toplumunda İslam esasları kapsamında inanç özgürlüğü tanınmakla birlikte kilise ve manastırların yapımı ve onarımı belirli hukuki düzenlemelere tabi idi¹⁵⁷. Osmanlı hukuk sistemi içinde Hıristiyan tebaa izin almadan kilise ve manastırlarını onaramaz veya yenisini inşa edemezdi¹⁵⁸. Kilise ve manastırların yapı işleriyle ilgili süreçte görevli müfettişler kaçak kilise yapımlarında veya yeniden inşasında bu yapıların ruhsatsız olduklarını tespit etmeleri durumunda düzenlenen raporlar sonucunda yıkım işlemi gerçekleştirirlerdi¹⁵⁹. Ayrıca bu işlemlerde kusuru, ihmali veya kastı bulunan sorumlular cezaya çarptırıldı¹⁶⁰. Ruhsatsız olarak yapımı gerçekleştirilmiş olan Mora¹⁶¹, Mısır¹⁶², Sultaniye¹⁶³, Çatalca¹⁶⁴ ve Edirne'deki¹⁶⁵ kiliseler ve manastırlar verilen fetva ve yürürlükteki mevzuat hükümleri doğrultusunda Mimarğa gözetiminde yıktırıldı.

¹⁵⁰ BOA, ŞD: 675/25, 1288/1871.

¹⁵¹ BOA, ŞD: 2391/45, 1286/1869.

¹⁵² BOA, HR. TH: 337/30.

¹⁵³ BOA, BEO: 2405/180308, 1322/1904.

¹⁵⁴ BOA, HR. TH: 337/30; HR. TH: 380/3.

¹⁵⁵ BOA, HR. TO: 439/65.

¹⁵⁶ BOA, TFR. I. SL: 120/11974, 1324/1906.

¹⁵⁷ Muhammed Faruk En-Nebhan, *İslâm Anayasası ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, (çev. Servet Armağan), İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980, s. 190.

¹⁵⁸ BOA, A. {DVNSMHH. d: 132/782, 1137; . {DVNSMHH. d: 91/505, 1056; DH. MKT: 296/57, 1312; A; HAT: 1314/51217, 1230.

¹⁵⁹ BOA, A. {DVNSMHH. d: 5/674, 1273/1857; C. ZB: 28/1375, 1236/1821; Yıldırım Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Antep (Toplum ve Ekonomi)*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2020, s. 54.

¹⁶⁰ BOA, HAT: 1294/50242, 1229/1814; HAT: 1314/51217, 1230/1815.

¹⁶¹ BOA, DH. MKT: 296/57, 1312/1894.

¹⁶² BOA, A. {DVNSMHH. d: 91/505, 1056/1646.

¹⁶³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 108/781, 1107/1696.

¹⁶⁴ BOA, HAT: 1294/50242, 1229/1814.

¹⁶⁵ BOA, C. HR: 28/1364, 291255/1839.

2.4. Ruhsat ve Eklerine Aykırı Yapılar

Yapı sahibi tarafından yetkili makamlarca onaylanmış yapı ruhsatının dışına çıkarak imar mevzuatına uymayan yapıların inşa edilmesine, ruhsat ve eklerine aykırı yapılar denilir¹⁶⁶. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Hassa Mimarları Ocağı sonrasında ise Nafia Nezareti görevlileri yapıların resim, proje, ruhsat ve ekleriyle ilgili işlemler takip etmekteydi¹⁶⁷. Mimarlar yapı ruhsatıyla ilgili yapıların tamir keşfi, birinci kontrolü ve ikinci kontrolünü mahiyetindeki uzman ekip ile gerçekleştirmekteydi¹⁶⁸. Bu yapılarla ilgili yaptırımların uygulanabilmesi için fen işleri personelleri tarafından ruhsata aykırı olan özelliklerin tutanağa kaydedilmesi gerekiyordu. Bu hazırlanan tutanak ile idari ve adli makamlar yıkım kararları verilebilmekteydi¹⁶⁹.

Tanzimat sonrasında çıkarılan Zokaklara (Sokaklara) Dair Nizâmname ve sonrasında Turuk ve Ebniye Nizâmnamesi ile toplumda imar ile ilgili rahatsızlık duyulan konuların daha çok gündeme geldiği görülmektedir¹⁷⁰. Mesela İstanbul'da Emin Bey Mahallesi'nde Emine Hanım'ın bina çatısında gerçekleştirdiği ruhsata aykırı değişiklik¹⁷¹ ile Silivrikapı Caddesi'nde Mehmed Ali'nin gece vakti ruhsata aykırı yaptığı cumbaın şikâyet edilmesi buna işaret etmektedir. Ancak ikinci şikâyet konusu aynı zamanda Ebniye Meclisi, Meclis-i Vâla ve padişahın cumba yapımının yaygınlaşmaması¹⁷², komşuların rahatsız edilmemesi ve kanuna aykırı yapılaşmasının önlenmesi gerekçeleriyle yıkım kararı¹⁷³ aldıklarını ortaya koysa da cumba meselesini gündeme getiren on dokuz kişinin cumba yıktırılmaması durumunda kendi evlerine cumba yaptırmak istediklerini düşündürmektedir.

Osmanlı Devleti'nde daha önce de belirtildiği üzere manastır ve kiliselerin her türlü bakım, onarımı ve yapımı izne tabiydi¹⁷⁴. Kilise ve manastırların yapı işleriyle ilgili süreçlerinde görevlendirilen müfettişler kiliseleri teftiş ederler ve inşa sürecinde ruhsata veya eklerine aykırı bir işlem gerçekleştirilmişse keşif raporlarında tutanak altına alınır buralar yıktırılırdı¹⁷⁵. Buna ilaveten kilise bakım onarımı ile ilgili yerel yöneticilerin görevlerini¹⁷⁶ ihmal etmeleri söz konusu olursa, örneğin kilisesinin yıkılmaya yüz tuttuğu

¹⁶⁶ Canbulut Şaşmaz, *İmar Mevzuatına Aykırı Yapı Kavramı ve Denetimi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 63.

¹⁶⁷ BOA, A. {DVNSMHH. d: 79/191; A. } MKT. DV: 184/88, 1277.

¹⁶⁸ Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, s. 55; *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 26-27.

¹⁶⁹ BOA, TS. MA. e: 1254/40, 1088/1677; İ. MVL: 265/10053, 1269/1852; DH. ŞFR: 323/27. R-1319/1903; *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 499-514.

¹⁷⁰ BOA, A. } MKT. NZD: 304/81, 1276/1860; DH. MKT: 2345/49, 1318; MV: 170/35, 1330/1912; *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 487-91; 504, 512-13.

¹⁷¹ BOA, C. BLD: 32/1560, 291255/1839.

¹⁷² *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 512.

¹⁷³ BOA, A. } MKT. NZD: 84/35, 1269/1853; İ. MVL: 265/10053, 1269/1853.

¹⁷⁴ BOA, MŞH. FTV: 1/92: 1213/1798; A. {DVNSMHH. d: 115/1863, 1119/1707; HAT: 1294/50242, 1229/1814.

¹⁷⁵ BOA, MŞH. FTV: 1/92: 1213/1798; A. {DVNSMHH. d: 116/1361, 1121/1709; 5/674, 1273/1857; AE. SABH. I: 1/68, 1203/1789; C. ZB: 28/1375, 1236/1821; Y. AHUS: 279/180, 1311/1893.

¹⁷⁶ Yücel Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Beledi Hizmetlerde Kurumsallaşma Süreci: Erken Dönem ve Tanzimat Yılları", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (2019), s. 262-63.

iddiasıyla keşfi ve fermanı olmadan tamirine izin verilirse o vakit yetkili, kalebent cezasına çarptırılırdı¹⁷⁷.

2.5. Komşu Mesafelerine Aykırı Yapılar

Bir yapı ile komşu parsel arasında belirli bir mesafenin bırakılması yani ayırık düzende yerleşim, komşu mesafesi olarak adlandırılmaktadır¹⁷⁸. Komşu mesafesinde yapının genişliği ve yüksekliği değişkenlik göstermekle birlikte komşunun; hava alamaması, gün ışığının engellenmesi, yaşam gizliliğinin ihlali ve yangının yayılması gibi kaygılar arka bahçe mesafesi, bina yüksekliği ve iki yapı arasındaki uzaklıkların komşu mesafesi olarak belirlenmesinde kıstas olarak belirlenmekteydi.

Komşu mesafesi kuralları ihlal edilerek yapılan yapılar veya yapılardaki eklentiler için Turuk ve Ebniye Nizâmnamesi'ne göre önce nakdi yaptırım uygulanır ve tadilat için süre verilirdi. Mülk sahibi hâlâ gerekli düzenlemeleri yapmazsa yıkım için süreç başlatılırdı¹⁷⁹. Bu kapsamda mekânların ve sınıfların aydınlatmasını engelleyen yapılar¹⁸⁰ komşuların ya da Yeniçeri Ağasının şikâyeti üzerine Mimarağa kalfalarının yaptığı inceleme sonucunda hazırlanan raporlara yıkım kararı verilebilmekteydi¹⁸¹. Ayrıca Osmanlı toplumunda özel hayatın mahremiyeti sebebiyle evlerin konumuna önem verilirdi. Bu sebeple bir evin penceresinin diğer komşunun avlusuna ve/veya evinin içine bakmasına izin verilmezdi. Bu tür yapılar şikâyet ya da tespit edildiği durumlarda inceleme sonrasında yıkım kararı uygulamaya konulurdu¹⁸².

Hamamların rutubetli ortamlar olmasından dolayı diğer yapılar üzerinde olumsuz etkileri olabilmekteydi. Böyle bir durumda komşu mülkünün yapı ömrünü azaltma veya deformasyonuna sebep olabilmekteydi. Şayet mimarların incelemeleri sonucunda böyle bir durum tespit edilirse hamamlar için yıkım işlemi gerçekleştirilebilmekteydi¹⁸³.

Ahşaptan yapıllı evlerin bulunduğu yerleşim yerlerinde çıkan yangınlar hızla yayılmakta ve kolay söndürülememektedir¹⁸⁴. Yangının önlenmesi için iki önemli husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki kâgir yapıllı bina yapmak ikincisi ise yapılar arasında boşlukların bırakılmasıdır¹⁸⁵. Ayrıca yangın mahallinde bulunan tehlikeli duvar ve bacaların yıktırılması en önemli tedbirler arasında yer almaktaydı. Yıkım işleri belediyenin

¹⁷⁷ BOA, A. {DVNSMHH. d: 115/1863, 1119/1707; 129/715, 1132/1720; C. ADL: 42/2549, 1300/1883; DH. ŞFR: 330/88. R1320/1904.

¹⁷⁸ Ramazan Yıldırım, *İmar Hukuku'na Aykırı Yapılar Üzerinde İdarenin Yetki ve Yaptırımları*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. 61; Şaşmaz, *İmar Mevzuatına Aykırı Yapı Kavramı ve Denetimi*, s. 68; Cansever, *Osmanlı Şehri*, s. 178. ; C. EV: 199/9902, 1179/1765.

¹⁷⁹ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 500.

¹⁸⁰ BOA, C. EV: 199/9902, 1179/1765; Y. PRK. AZJ: 27/100, 1311/1893.

¹⁸¹ .BOA, Y. PRK. AZJ: 27/100, 1311/1893; ZB: 55/78. R-1322/1906.

¹⁸² BOA, A. {DVNSMHH. d: 121/282, 1125/1713.

¹⁸³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 6/1461, 972/1564.

¹⁸⁴ BOA, MVL: 872/55, 1282/1865; BEO: 4521/339002, 1336/1918; Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 4-5; Neşe Esirkiş, *İzmir Yangınları (XVIII. Asrın Ortalarından 1922'ye kadar)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 37.

¹⁸⁵ BOA, C. KTS: 44/2172, 1154/1741; *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 500.

vazifesi olmasına rağmen belediyenin bu işi yürütecek amale ve teşhizata sahip olmamasından bazen istihkâm bölükleri tehlikeyi ivedilikle ortadan kaldırmak için yıkım işlerini gerçekleştirmektedir¹⁸⁶.

2.6. Komşu Parsele ve Kamu Hizmet Tesisleri İçin Ayrılan Alanlara Tecavüz Eden Yapılar

Hassa Mimarları Ocağı ve sonrasında Nafia Nezaretinin yetkili personelinin marifetiyle veya mağduriyet yaşayanların şikâyetleriyle gündeme gelen komşu parsele ve kamu hizmet tesisleri için ayrılan alanlara tecavüz eden yapılar inşa edilmekteydi. Bu tür durumlarda yetkililerce hazırlanan tutanakta¹⁸⁷ idarenin kararı veya yargının verdiği hükme göre taşkın kısım ile ilgili yıkım kararları gerçekleştirilirdi¹⁸⁸. Burada taşkın yapı ile kast edilen bir taşınmazın toprak altı, yüzeyi ve üzerindeki hava boşluğunun yatay düzlemde aşması¹⁸⁹ ya da komşuluk hakkının ihlal edilmesidir¹⁹⁰. Taşkın yapı ile ilgili yetkililer, gerekli incelemeleri tamamlandıktan sonra düzenlenen rapor sonucuna göre yıkım karar işlemi gerçekleştirilebilirdi¹⁹¹. Kamu hizmet tesisleri için ayrılan alanlara tecavüz eden yapılara da imar izni verilmezdi. Bu alanlar içinde kale¹⁹² ve ibadethane çevreleri¹⁹³, yol, sosyal alanlar¹⁹⁴ ve yangın tedbir boşlukları¹⁹⁵ için bırakılan kamuya ait alanlar ve yıkım kararlarının uygulandığı yerlerdi.

2.7. Fen, Sağlık, Şehircilik, Estetik ve Trafik Kurallarına Aykırı Yapılar

İmar işlerinin amacı yerleşim yerlerinin düzenli, fen, çevre ve sağlık şartlarına uygun olarak yapılaşmasını sağlamaktır. Böylece belirli bir düzende, sağlam malzemeden yapılan yapılarla çevre ve sağlığın önemsendiği bir yerleşim yeri kurulabilir. Osmanlı Devleti'nde yapılarda kullanılan malzemeler ve yerleşim yerleriyle ilgili hükümler zaman içinde gelişim gösterdi. Bu hükümler Tanzimat'a kadar dağınık olarak yer alsa da Tanzimat ile birlikte yeni düzenlemelerle ve dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde güncellenerek nizamnâmeler çatısı altında birleştirildi¹⁹⁶. Böylece Osmanlı yerleşimlerinde çevre, sağlık, estetik, ulaşım ile ilgili düzenlemeler hayata geçirildi¹⁹⁷.

¹⁸⁶ BOA, BEO: 4521/339002, 1336/1918.

¹⁸⁷ BOA, HR. TO: 550/22, 1289/1872.

¹⁸⁸ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 6/1121, 972/1565; HR. MKT: 666/39, 1286/1869; DH. MKT: 1815/19, 1308/1891.

¹⁸⁹ Şaşmaz, *İmar Mevzuatına Aykırı Yapı Kavramı ve Denetimi*, s. 68; Yıldırım, *İmar Hukuku'na Aykırı Yapılar Üzerinde İdarenin Yetki ve Yaptırımları*, s. 61-62.

¹⁹⁰ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 121/282, 1125/1713; İ. MVL: 265/10053, 1269/1853.

¹⁹¹ BOA, İ. DH: 589/41010, 1285/1868.

¹⁹² BOA, A. {DVNSMHHM. d: 6/1121, 972/1564.

¹⁹³ BOA, Y. PRK. MF: 2/64, 1310/1892.

¹⁹⁴ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 26/696, 982/1574; DH. MKT: 1815/19, 1308/1890.

¹⁹⁵ BOA, AE. SAMD. III: 97/9648, 1134/1722; C. BLD: 116/5759.

¹⁹⁶ M. Yasin Taşkesenlioğlu, *Meclis-i Âli-i Kanîmât (1854-1861)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 184-92; *Düstûr [Tertib 1]*, 1290, Cilt 2, s. 814-17.

¹⁹⁷ BOA, MVL: 871/15, 1865; *Düstûr [Tertib 1]*, 1290, Cilt 2, s. 814-17.

2.1.5. Fen Kuralları

Yapı tekniğiyle ilgili kuralların bütünü fen kuralları kapsamındadır. Bu kurallar içinde yapının oturacağı yer, kullanılan malzeme ve kalitesi ile malzemelerin hammadde özellikleri bulunmaktadır. Fen kurallarına uyulmadığı durumlarda, yapı fen kurallarına aykırı yapı olarak adlandırılır ve bu kurallara aykırı yapılarla ilgili mevzuat hükümleri uygulanırdı¹⁹⁸. Osmanlı yıkım kararları içinde yangın tehlikesine karşı bacaların belirli şartlarda yaptırılması, ahşap binaların yerleşim yerinin dışına yapılması, kanun ve nizâm-nâmelerle belirtilmişti¹⁹⁹. Yerleşim yerlerinde bu kuralların dışına çıkıldığında idare yıkım kararlarını uygulamak durumunda kalırdı²⁰⁰.

2.1.6. Sağlık Kuralları

Osmanlı yerleşim yerlerinde salgın hastalıklarının önlemeye yönelik şehir planlaması ve çevre düzenlemesi yapmaktaydı²⁰¹. Temizlik için en önemli temel ihtiyaç olan su, çeşme, su yolu ve sebiller vakıflar ile karşılanmaktaydı²⁰². Osmanlı Devleti, değişen koşullar ve yaşanan tecrübelerden hareketle yerleşim alanlarının güvenli, tarım arazilerini yok etmeyen, genel sağlık şartları bakımından tehlikesiz ve şehir planlamalarına uygun yerler olması için reformlar yapmaktaydı. Bu kapsamda imar alanlarında meskûn mahal olarak belirtilen yerlerde, atık su giderleri çevre sağlığı dikkate alınarak gayrimenkul sahiplerince düzenlenmekteydi²⁰³. Bu kurallara uyulmadığı durumda ilgili idare tarafından yapı, onarıma tabi tutulur veya yıktırılırdı²⁰⁴. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ehemmiyet verdiği²⁰⁵ ve Müslümanların hac ibadetini yerine getirdiği Mekke'deki Harem-i Şerif dışındaki muslukların Zemzem kuyusunu ve namaz kılınacak mahalleri kirletmesinden dolayı çevre sorunu oluşturduğu gerekçesiyle yıktırması ve bunların yerine yeni musluklar yaptırması bu duruma işaret etmektedir²⁰⁶. Yine Maraş sancağına bağlı Elbistan'da kanuna aykırı olarak nehir üstüne inşa edilen değirmen ve bendin bataklık oluşturduğu ve hastalık kaynağı olabileceği gerekçesiyle yıktırılması sağlığı korumaya yönelik atılan adımlardandı²⁰⁷.

¹⁹⁸ Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, s. 33-34; Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Ulaşım*, s. 24; Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", s. 176.

¹⁹⁹ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 506-8; Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, s. 59-61.

²⁰⁰ BOA, MVL: 872/55, 1282/1865; C. İKTS: 22/1093, 1129/1717; C. BLD: 116/5759, 1281/1865; BEO: 4521/339002, 1336/1918

²⁰¹ Tekeli, *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*, s. 51; Mesut Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera-İstanbul Örneği (1892-1895)*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015; Esat Aktaş, *Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

²⁰² Osman Nuri Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, 1936, s. 7-8; Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, s. 28.

²⁰³ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 814-17.

²⁰⁴ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 3/1089, 967/1560; A. } MKT. UM: 359/1276.

²⁰⁵ Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları: 16. ve 17. Yüzyıllar*, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2018.

²⁰⁶ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 3/1089, 967/1560.

²⁰⁷ BOA, ŞD: 2967/9, 1312/1894.

2.1.7. Estetik Kuralları

İmar işlerinden sorumlu olan yerel yöneticiler, mevzuatlar kapsamında estetik açıdan belirli esaslar doğrultusunda şehirleşmeden sorumlu makamlardır. Yerleşim yerlerindeki yapılaşma bir süreç dâhilinde gerçekleşmekteydi. Bu sebeple de imar ya da şehircilik yönünde atılan adımlar da mevcut yapılardan kaynaklı problem oluşturmaktaydı²⁰⁸. Böyle durumlarda yetkili makamlar, şehrin estetiğini iyileştirmeye yönelik ekonomik yük getiren kararları maliklere tebliğ ederlerdi. Ancak maliklerden yapıcı bir hamle gelmediği zaman gereğinin yapılması ve harcama giderleri malikten tahsil edilmesi idareye tanınmış yetkilerdendi²⁰⁹. Nitekim Eminönü Meydanı'nın sağ tarafında denize nazır bir konumdaki sebzeçiler tarafından kullanılan barakaların yolun kullanımını engellemesi, sağlam olmaması ve estetik kirliliğe sebep olması gerekçesiyle yıktırılması, Osmanlı'daki estetik amaçla yapılan yıkımlara örnek teşkil etmektedir²¹⁰. Aynı şekilde Bozöyük'teki ambarın²¹¹, Bahçekapısı'ndaki barakanın²¹², Üsküp'teki metruk evin²¹³, Hadımköy'de metruk fırının²¹⁴, Mekteb-i Bahriye bahçesindeki harap fırının ve evin estetik açıdan göz kirliliği oluşturması ve tehlikeli saçması sebebiyle yıktırılması estetik yıkım kararlarına örnek oluşturmaktadır²¹⁵.

2.1.8. Ulaşım Kuralları

Ulaşım araçlarının ve insanların yaşam biçimlerinin değişimi ve gelişimi yerleşim yerlerinin imar düzenlemelerinde yeniliklerin yapılmasını gerekli kılmaktaydı. Nitekim Osmanlı Devleti'nde at, eşek ve katır gibi binek hayvanları ile kağrı, at arabası ve fayton gibi yük araçlarına göre yapılan yollar zamanla günün ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma geldi. Şimendiferler, yaya yolları ve alt yapı çalışmaları yeni düzenlemeleri beraberinde getirdi²¹⁶. Bu ihtiyaçların karşılanması için yasal düzenlemeler hayata geçirildi²¹⁷. Bu kapsamda taşıt ve yaya akışını engelleyen²¹⁸, ayrıca insanlar veya ulaşım için tehlike oluşturan veya ihtimali olan yapılar Tanzimat'tan önce²¹⁹ olduğu gibi Tanzimat'tan sonra²²⁰ da yıkıma tabi tutuldu. Bununla birlikte idarenin istimlak ile yıkım ya da işlem kusurundan doğan yıkımlardan uğradıkları zararın karşılanması için yetkili kurullar

²⁰⁸ Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", s. 509.

²⁰⁹ BOA, MVL: 871/15, 1281/1865.

²¹⁰ BOA, ŞD: 809/5, 1318/1894.

²¹¹ BOA, MF. İBT: 428/29, 1331/1913.

²¹² BOA, TS. MA. e: 1056/8, 1293/1876.

²¹³ BOA, YB. 021: 73/29. R1295/1879.

²¹⁴ BOA, ML. EEM: 1358/18. 1338/1920.

²¹⁵ BOA, ML. EEM: 963/21. R1328/1910.

²¹⁶ BOA, MF. MKT: 15/97, 1290/1873.

²¹⁷ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 478, 499, 537.

²¹⁸ BOA, A. {DVNSMHHM. d: 6/1264, 972/1565; A. } MKT. MHM: 98/15, 1273/1857.

²¹⁹ BOA, ML. EEM: 1259/14. R-1334/1918; A. } MKT. MVL: 29/51, 1266/1850.

²²⁰ BOA, MVL: 591/69, . 1276/1860.

oluşturuldu²²¹. Böylece yolların kamuya kullanımının önündeki engeller ortadan kaldırılırdı²²².

Ulaşımın engellenmesi durumu kıyılarda da sorun olmaktadır²²³. Özellikle kazıklar dikilmek suretiyle inşa edilen baraka mendirekleri kıyı yollarını daraltmakta ve limana ulaşımı güçleştirmekteydi. Bu sebeple bu engellerin yıktırılması yönünde ilgili mevzuat hükümlerinden hareketle yıkımlar gerçekleştirildi²²⁴.

2.8. Taşkınlara Sebep Olan Yapılar

Taşkın olayları doğada görülen hadiselerden biri olup dere yatağına ve/veya derenin akışına müdahaleler sonucunda nehir havzalarındaki doğal ortamın bozulmasına bağlı olarak nehirlerin taşması durumudur. Osmanlı Dönemi'nde yıkım kararlarının uygulandığı yapılar arasında taşkınlara sebep olan dalyanlar, bentler ve değirmenler yer almaktadır.

Osmanlı toplumunda akarsular üzerinde veya yanında kurulan dalyanlardan, bentlerden ve değirmenlerden geçimini sağlayan kesimler bulunmaktaydı. Bu meslek gruplarını yürüten kişiler arasında işleri ve kazançları ile akarsuların akış hızı, yükseltisi ve hinterlandı arasında ters orantı vardı²²⁵. Bu durum da çıkar çatışmalarına sebep olmaktadır²²⁶. Mesela Gemlik'te ikamet eden ve zimmilerden olan Sotri'nin Gemlik'teki arazisine değirmen yapması, değirmenin işlemesi için bir de akarsuyun yatağını değiştirip yüksekçe bent yapması, yağışların fazla olduğu zamanlarda taşkınlara sebep olduğu için bu taşkın anında zarar gören bağ, bahçe, tarım arazisi ve yerleşkelerle karşı karşıya getirmekteydi. Zira bir taşkın anında 800. 000 dönümlük arazi ve üzerindeki canlı flora zarar görmekteydi²²⁷. Benzer bir durum da Mihaliç kasabasında İbrahim Fikri Efendi'nin Zifa deresi üzerine yaptığı bent yüzünden de yaşanmaktaydı. Zifa deresinde bu bentten kaynaklı taşkın oluştuğunda on yedi köyün tarım alanı zarar görmekte ve yaklaşık 70. 000-85. 000 kile mahsul zayi olmaktadır²²⁸. Bu tür taşkın hadisesine sebep olan değirmen ve bentlerin oluşturduğu zararlar gündeme geldiğinde mimar başkanlığında oluşturulan uzman ekipler inceleme yaparak ve kamu yararı da gözetilerek karar verilmesi için yetkili makamlara raporlarını sunarlardı²²⁹. Bent ve değirmen nehirler üzerine kurulan değirmen çarklarının ve setlerin tarım alanlarına ve bahçelere zarar vermesini önlemeye yönelik kanun hazırlanması için Nafia Nezareti 30 Mayıs 1912 tarihinde harekete geçti. Bu kanunda bent ve değirmelerin yer tespitlerinde risk analizlerinin yapılması, yapılaşma ile ilgili esasların belirlenmesi, yapıların denetimlerinin yapılması, değirmen ve setlerin yıkım

²²¹ BOA, DH. İD: 161/40, 1332/1914; OA, TFR. I. ŞKT: 128/12711, 1325/1907; ŞD: 3110/18, 1330/1912.

²²² BOA, Y. MTV: 51/44, 1308/1892.

²²³ *Düstür [Tertib I]*, 1290, Cilt 2, s. 537-38.

²²⁴ BOA, DH. MKT: 1261/71, 1326/1908.

²²⁵ BOA, C. NF: 20/961, 1202; DH. İD: 43/34, 1329/1911.

²²⁶ BOA, A. {DVNSMHM. d: 7/1656, 976/1568; C. NF: 20/961, 1202; ŞD: 1534/35, 1287/1870; DH. MKT: 2399/20, 1318/1894; DH. MÜ: 131/63, 1327; DH. İD: 99/18, 1331/1913.

²²⁷ BOA, MVL: 5/41, 1262/1846.

²²⁸ BOA, ŞD: 1534/35, 1287/1870.

²²⁹ BOA, A. {DVNSMHM. d: 7/1656, 976/1568; DH. MKT: 1573/90, 1306/1889.

kararlarının mahkemelerce hükme bağlanması kararlaştırıldı²³⁰.

Dalyan, balık ve benzeri diğer canlıları avlamak üzere ağ ile örülen veya körfez ve dere ağzı gibi alanlarda üç tarafı kapalı bir tarafı açık bulunan yerlerdir. Bu dalyanlarda ağlar serpmek suretiyle balık ve benzeri ürünler avlanabilir. Osmanlı Devleti'nde dalyanların kullanımı ile ilgili kanunnâme, Fatih Sultan Mehmet zamanında Kanunnâme-i Dalyân-ı İstanbul adıyla çıkarıldı. Bu kanun ile İstanbul ölçeğinde dalyan kullanımının esasları, kimlerin balıkçılık yapabileceği ve devlete verecekleri vergiler belirlendi. Ülke genelinde Osmanlı balıkçılığını düzenleyen hükümler, 1882 tarihinde *Zabta-i Saydiye Nizâmnâmesi* ile ortaya konuldu²³¹.

Bu düzenlemelere rağmen Osmanlı'da dalyanlardan bazıları plansız, tedbirsiz ve taşkınlara sebep olacak şekilde yapıldı. Bunun sonucunda da çarşı, hane ve arazileri sular altında kaldı²³². Bu taşkınlık ve sebep olduğu zararlar sebebiyle balıkçılar ile yerleşikler karşı karşıya geldiler. Taşkınlara sebep olan ve kaçak olarak yaptırılan dalyanlar hakkında gerekli yasal süreçler Fırka-i Islahiye Komisyonu tarafından yürütüldü. Bu kapsamda yıkımı gerçekleştirilen dalyanlar arasında Siroz kazası, Karasu nehrindeki²³³; Struga kazasında Ohri Gölü'ne dökülen nehirdeki²³⁴; Amik Gölü'nün ayağı olan Karasu nehrindeki²³⁵; Silistre karşısında Tuna kenarlarındaki ve Eflak ırmaklarındaki dalyanlar sayılabilir²³⁶. Ayrıca dalyanların yetkisiz kimselerce izinsiz kullanımına hiçbir zaman izin verilmedi. Dalyan yapılmak suretiyle göl ya da nehir yataklarının formunun bozulması durumunda mühendislerin görüşleri doğrultusunda nehir yatağının eski formuna kavuşturulması ve dalyanın yıkım işlemleri için gerekli harcamalar hazineden tarafından karşılandı²³⁷.

2.9. Bölgeleme Esaslarına Aykırı Yapılar

Bölgeleme, yerleşim yerlerinin belirli amaç ve kullanım alanlarına göre düzenlenmesidir²³⁸. Osmanlı şehirleri merkezden çevreye doğru yerleşim tipine sahipti. Ulu Caminin veya bedestenin çevresinde başlayan yerleşim, mahalle ve işyerleri bağlamında yerleşim disiplinine yani karakter bölgelemesine göre şekillenmekteydi. Karakter bölgelemesinde yerleşim bölgesi, izin verilen yapılarla ana karakterini kazanır. Bu sebeple karakter bölgelemesi içine başka bir yapılaşmaya izin verilmezdi. Ancak karakter bölgelemesindeki ana unsuru tamamlayan ve bu bölgenin ana unsurlarıyla ters düşmeyen yerleşimlere izin verilirdi. Bu mahallere yerleşimde Osmanlı hukuku yanında merkez veya

²³⁰ BOA, DH. İD: 99/18, 1331/1913.

²³¹ Rıfat Günalan, "İstanbul'da Balıkçılık: XVI. Yüzyılda Dalyan Mukataaları", *Tarih Dergisi*, Sayı 48, (2012), s. 18-19.

²³² BOA, A. } MKT. MVL: 76/14, 1272; C. NF: 4/186, 1256/1717.

²³³ BOA, C. NF: 4/186, 1256.

²³⁴ BOA, A. } MKT. MVL: 76/14, 1272/1840.

²³⁵ BOA, MVL: 712/68, 21/1865.

²³⁶ BOA, C. HR: 9/420, 1178/1764.

²³⁷ BOA, A. } MKT. MVL: 76/14, 1272/1856.

²³⁸ Şaşmaz, *İmar Mevzuatına Aykırı Yapı Kavramı ve Denetimi*, s. 70.

yerel yöneticisinin koyduğu kurallar da bağlayıcıydı²³⁹. Bir bölgede sürekli yangın çıkması sebebiyle bu bölgenin yerleşime kapatılması, başka alanlara yönlendirilmesi ve bu alanlarda bazı yerlerin rayiç bedel üzerinden istimlak edilerek yıkılması bölgelemenin uygulamalarından biriydi²⁴⁰.

Kamu için ayrılan ve stratejik öneme sahip bölgelerin etrafındaki yerleşim yerlerinin kaldırılması bir başka bölgeleme uygulamasıydı. Örneğin Tophane Vapuru-Buharlı Fabrika Ebniyesi- için bina yapımına karar verildiğinde belirlenen mevkiinin etrafında bulunan dükkânların Hazine-i Amire tarafından 32.990 kuruş para ödenerek alınması ve yıktırılması bu tür bir uygulamadır²⁴¹.

Osmanlı, ticari işletmelerini hizmetinin sürdürülebilirliği bakımından belirli bir sayıda tutmaktaydı²⁴². Bu amaçla da bazen işletmelerin varlıklarının devam edebilmesini veya kamu yararı gözetmek için ruhsatlı ya da ruhsatsız yapıları yıktırabilmekteydi. Mesela İstanbul'da koyun, keçi ve sığır gibi kesimlik hayvanlar, Ayasofya-i Kebîr Evkafı'na ait Yedikule ve Edirnekapi'da bulunan mezbahalarda kesilmekteydi. Bu kesimden elde edilen gelirden mezbahalarda çalışanlar ile vakıflar kaynak elde etmekteydiler. Ancak Eyüp Kapısı'ndaki Yeni İskele ve Topkapı'da kurulan mezbaha ve mumhaneler şehri olumsuz yönde etkilediler. Bu sebeple sonradan yaptırılan mezbahaların yıktırılması yönünde çıkan kararlar hizmetlerin belirli bir yerden verilmesine olanak sağlandı²⁴³. Benzer bir durum da İzmit'teki Saraylı köyünde Hacı Paşa'nın kurduğu su hızarı tesisiyle gündeme geldi. Hacı Paşa'nın bu hızarla felenkleri keserek kereste imal etmesi, Donanma-yı Hümayun'un kalyon yapımı için hammadde temininde sıkıntılar yaşanmasına sebep olacağı öngörüldü. Bu sebeple tedbir alınmak suretiyle bu hızarın yıktırılmasını bundan sonra da gerek İzmit Kadısı ve gerek Asitane Emini tarafından bölgesel anlamda bu tür yapılaşmaya izin verilmemesi ve bu işlere kalkışanların Bozcaada'ya hapsedilmesi hükmü verildi²⁴⁴.

Osmanlı vergi kaynaklarının korunması bakımından da bölgesel imarın ehemmiyeti bulunmaktaydı²⁴⁵. Özellikle sahil kesimlerinde kurulan izinsiz kurulan iskeleler, gümrük vergisi kayıplarına sebep olmaktaydı. Bu sebeple belirlenen alanların dışına iskele kurulması durumunda ekonomiye zarar vereceği gerekçesiyle yıkım işlemi gerçekleştirilmekteydi²⁴⁶.

²³⁹ Özer Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 75-79; 85-87; Ahmet Köç, "Osmanlı Klasik Dönem Şehirciliğinde Çarşı Merkezinin Teşekkülünde Bedestenin Rolü: Ankara Örneği", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt 18, Sayı 4, (2009), s. 21-22.

²⁴⁰ BOA, C. BLD: 116/5759, 1865; C. İKTS: 22/1093, 1129/1717.

²⁴¹ BOA, C. AS: 925/40000, 1253/1837.

²⁴² BOA, C. AS: 1135/50438, 1191/1777; A. {DVNSMHH. d: 82/241; C. DRB: 5/239; C. BLD: 25/1237, 1216/1801.

²⁴³ BOA, A. {DVNSMHH. d: 82/241, 1027/1618.

²⁴⁴ BOA, C. BH: 62/2909, 1196/1782.

²⁴⁵ BOA, DH. MUİ: 126/20, 1328/1910.

²⁴⁶ BOA, AE. SSLM. III: 171/10199, 1215/1800; A. } MKT. MHM: 330/88, 1281/1865.

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı Devleti, kurulduğu günden itibaren imar faaliyetleriyle ilgilendi. Şehirlerini, kasabalarını ve köylerini toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek yapılarla donattı. Bu süreç imar faaliyetlerinin inşa tarafını oluşturdu. İtici gibi görünen ancak toplum ve yerleşim yerlerinin gelişim ve değişimi için imar faaliyetlerinde bir de yıkıma ihtiyaç vardı. Bu yıkım, ülke güvenliğinden şehirleşmeye kadar hemen her alanda yerine göre hayati öneme sahipti.

Yıkımlar ancak devletin egemenlik gücü ve hukukun idareye tanıdığı yetki ile mümkün olabilirdi. Çünkü yıkım eylemleri, sonuçları itibarıyla mülk sahibi olan ya da mülk sahibi olmayan yerleşiklere maddi yükümlülükler getirmekteydi. Bu sebeple idarenin yıkım işlemlerini gerçekleştirebilmesi için yasal bir güce ve yetkiye ihtiyacı vardı. İdare yasaların ve yargının kendisine yüklediği sorumluluk kapsamında yıkım kararlarını fiiliyata dönüştürebilmekteydi.

Araştırmada Osmanlı Devleti'nde uygulanan 259 yıkım kararı dokuz kategoride incelendi. Bunlar içinde en yüksek payı, 99 yıkım ile %38'lik paya sahip olan idari kararların idare tarafından icrası (re'sen icra) yetkisiyle gerçekleştirdiği görüldü. Yıkım gerekçeleri incelendiğinde kamu güvenliğini ve kamu düzenini sağlama, yıkılacak düzeyde tehlikeli yapıların yıkımı ile idarenin re'sen icra yetkisiyle yıktığı yapılar yer almaktadır. İkinci kategoride başkasının mülkiyetine ait veya kesin inşaat yasağı olan yerlerde yapılaşma nedeniyle gerçekleştirilen yıkım eylemi bulunmaktadır. Bu kategoride 49 yıkım kararı olup %19 paya sahiptir. Bu kapsamda en yüksek orana sahip olan yıkım ise yerleşim yasağı olan yerlerdeki yapılaşmanın ihlaline bağlı olarak gerçekleştirilen yıkımlar yer almaktadır. Bu ihlalin temel sebebi olarak da Osmanlı toplumundaki bazı kişilerin arazi, malzeme, emek ve süreden kazanç elde etme arzusu olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple başta kaleler olmak üzere kamu alanlarının ihlal edilmesine bağlı olarak ortaya çıkan yapılarda yıkımların gerçekleştirildiği görülmektedir. Üçüncü yıkım kararı ve gerekçesini ruhsatsız yapılar oluşturmaktadır. Bu yıkımlar genel dağılım içinde 31 olup %12 paya sahiptir. Bu tür yapılaşmada nüfus artışı, göçler, ekonomik zorluklar ve fırsatçılık gibi sebeplerin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar toplum tarafından bu zorlukları aşmak için izinsiz ve ruhsatsız olarak çiftlik, ev, bent, baraka, dükkân ve benzeri yapıları inşa edilse de uygulamada Osmanlı hukukunu, kamu güvenliğini ve düzenini tehdit etmesi bakımından idare tarafından yıkım kararlarının alındığı tespit edilmektedir.

Ruhsat ve eklerine aykırı yapılar ile ilgili yıkım kararları genel dağılımda %7'lik payı oluşturmaktadır. Bu kapsamda incelenen 18 işlemde idare tarafından verilen ruhsatların uygulama süreçlerinin mimarlar ve uzman personel tarafından denetime tabi tutulduğu görüldü. Mevzuata veya ruhsata aykırı inşaat faaliyetinin uzman ekipçe tespiti durumunda ilgiliye önce idari para cezası kesildiği ve usulsüzlüğü düzeltmesi için süre verildiği; aksi durumda yıkım eyleminin yetkili idare tarafından gerçekleştirildiği tespit edildi.

Turuk ve Ebniye Nizâmnamesi ile daha önceden de uygulanmakta olan yıkım süreçlerinde birlik sağlandı. Bu nizâmname sonrasında fen, sağlık, şehircilik, estetik ve ulaşım kurallarına aykırı yapılara yönelik yıkım kararları daha belirgin olarak izlenebilmektedir. Nitekim genel yıkım kararları içinde %9'luk paya sahip 23 yıkım gerekçesi içinde yangınlardan korunma, yolları genişletme, evlerin cephelerinin düzenlenmesi ve çevre sağlığı ile ilgili hususlar yer aldığı tespit edilmektedir. Yıkım

uygulamaları arasında, %6'lık payı komşu hakların ihlali, halka tahsis edilen araziye el konulması veya arazinin kötüye kullanılması gerekçeleri oluşturdu. Bu kapsamda 16 yıkımın gerçekleştiği belirlendi.

Osmanlı Devleti'nde şehirleşmenin düzenli biçimde gerçekleşmesi ve belirli özelliklere sahip yapıların bir araya getirilmesine yönelik bölgeleme yöntemiyle yerleşim yerleri oluşturdukları görülmektedir. Bu duruma aykırı olarak inşa edilen 11 yıkım kararı bulunup genel yıkım kararları içinde %4'lük paya sahipti.

Osmanlı toplumunun ekonomik hayatına katkı sağlayan akarsuların aynı zamanda taşkınlarla da ekonomik zarar oluşturdukları görüldü. Bunun temel sebebi olarak da doğal ya da yapay yollardan işletmeler ya da çiftçilerin akarsuların yataklarına yaptıkları bent, dalyan ve değirmenlerden kaynaklandığı tespit edildi. Bu şekilde kamuyu zarara uğratan 12 yapı gerekli incelemeler sonucunda yıktırıldı.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde yıkım gerekçelerinin yukarıda dağılımları verildiği üzere dokuz kategoride gerçekleştiği tespit edilmektedir. Yıkım kararlarının ilk dönemlerde Hassa Mimarlığı tarafından, sonraki süreçte Sultan II. Mahmut ile başlayan değişim ve yenileşme sürecinde de Nafia Nezareti tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Yıkım işlemleri ve eylemlerinin hukuki dayanaklarını fermanlar, fetvalar, mahkeme kararları, İlmühaber, Ebniye Nizâmname, Zokaklara (Sokaklara) Dâ'ir Nizâmname, Turuk ve Ebniye Nizâmname oluşturmaktadır. Özellikle nizâmnamelerin ülke genelinde birliği sağladığı ve idareye yapılacak işlemlerde yol gösterici olduğu ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde yıkım kararlarında keyfiliğe rastlanmadığı, şikâyet veya denetim ile başlayan süreçte mimar başkanlığında oluşturulan ekiplerle yapıların keşiflerinin yapıldığı, kanuna ve ruhsata uygunluklarının kontrollerinin yapılarak raporlandığı görülmektedir. Bu raporların da mevzuat çerçevesinde ilgili komisyon, kurul ve makamlarca değerlendirildiği ve yıkım kararlarının hukuk çerçevesinde gerçekleştirildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Yerel yöneticilerin ve kolluk kuvvetlerinin hem keşif hem de yıkım süreçlerinde devlet otoritesini temsilen yıkım eylemlerinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yapıların yıkım kararları verilirken değişen dünyaya uyum sağlama, kamu yararı ve kamu düzenini sağlama amaçlanmaktadır.

Yıkıma konu olan yapılar, genellikle ekonomik zorlukları aşmak, idari boşluklardan yararlanmak ve yerel idarecilerin zamanında müdahale etmemeleriyle vücuda getirildiği ve zamanla kronik probleme dönüştüğü tespit edilmektedir. Bu durum da çarpık yerleşmenin ve kamu arazilerinin veya özel mülkün gasbının önünü açmaktadır.

Hukuka aykırı yapıların inşasına bilerek veya bilmeyerek izin verilmesi, toplumun ihtiyaçlarının giderilmesine belki geçici olarak çözüm oluşturmuştur ancak uzun vadede birçok sorunun da kaynağını teşkil etmiştir. Öyle ki bu yapılar daha sonraki yönetimlerin baş edemeyeceği bir sorun sarmalına dönüşmesine sebep olmuştur. Başka bir ifadeyle mevzuata uymayan ruhsatsız ve kaçak yapıların güvenlik ve asayiş gerekçeleri dışında sağlık, estetik, ulaşım ve imar açısından büyük problemler oluşturmuştur. Bu tür yerleşkelere yönelik yıkım kararlarının uygulanması devlet ve toplumu çeşitli zamanlarda karşı karşıya gelmektedir. Hukuksuz yapıların hem yıkım hem de kamulaştırma maliyetleri ülke kaynaklarının boşa gitmesine sebep olacaktır. Böyle bir durumda ya projeler ya da imar faaliyetlerinden vaz geçilmesi gündeme gelecektir. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'ndeki

yıkım gerekçeleri ve kararları, günümüz kanun koyucuları ve yöneticilerine önemli ipuçları vermektedir.

Yetkili kişiler ve kurumlar mevzuatları ve şehir planlamalarıyla ilgili ciddi araştırma ve geliştirme çalışmaları yürütmeleri gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu ar-ge çalışmaları tamamlandıktan sonra mevzuat ve şehir planlarının prototip uygulamasına geçilmelidir. Uygulamalar üzerinden değerlendirmeler yaşayanlar ve uzman ekiplerce yapılmalı ve aksayan yönlerle ilgili gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu arada sürecin birbirinden bağımsız denetim mekanizmalarıyla takip edilmesi, uygulamaların geleceği açısından oldukça önem arz etmektedir. Böylece idareler, tehlikeli yapılar dışında yıkıma gerek duymadığı, orman arazilerinin, meraların, kamu ve özel arazilerin gasbının önlendiği, şehirleşme ve imar alanlarının daha düzenli uygulandığı ve kamu kaynaklarının daha isabetli harcandığı bir dönüşüm sağlayabilirler.

Kaynaklar**Arşiv Kaynakları****T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı-Osmanlı Arşivi (BOA)**

Ali Emiri (AE): Sultan Abdulhamid I (AE. SABH. I); Sultan Ahmed III (AE. SAMD. III); Sultan Selim III (AE. SSLM. III)

Bab-1 Âli Evrak Odası (BEO)

Cevdet (C): Adliye (C. ADL); Askeriye (C. AS); Bahriye (C. BH); Belediye (C. BLD); Dâhiliye (C. DH); Evkaf (C. EV); Hariciye (C. HR); Maliye (C. ML); Darphane (C. DRB); İktisat (C. İKTS); Eyalet-i Mümtaze (C. MTZ); Nafia (C. NF); Zabtiye (C. ZB)

Dâhiliye (DH): Hukuk (DH. H); İdare (DH. İD); Mektubi Kalem (DH. MKT); Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ); Şifre Kalem (DH. ŞFR)

Hariciye Nezâreti (HR): Hukuk Kısmı (HR. H); İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO); Mektubi Kalem (HR. MKT); Sefaret (HR. SFR); Siyasi (HR. SYS); Tahrirat (HR. TH); Tercüme Odası (HR. TO)

Hatt-ı Hümâyûn (HAT)

İrade (İ): Dahiliye (İ. DH); Hususi Evrak (İ. HUS); Meclis-i Vâlâ (İ. MVL)

Maarif Nezâreti (MF); Tedrisat-ı İbtidaiye Kalem (MF. İBT); Mektubi Kalem (MF. MKT)

Mabeyn Evrakı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y. PRK. SGE)

Maliye Nezâreti Emlâk-ı Emiriyye Müdüriyeti (ML. EEM)

Meclis-i Vâlâ (MV)/ MVL.

Mühimme Defterleri: A. { Bâb-1 Asafî : A. { DVNSMHH. d. Sadaret A. } : Divan Kalem Evrakı (A. } DVN); Mektûbi Kalem Evrakı (A. } MKT); Deavi Evrakı (A. } MKT. DV); Mühimme Kalem Evrakı (A. } MKT. MHM); Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. } MKT. MVL); Nezaret ve Devair Evrakı (A. } MKT. NZD); Umum Vilayet Evrakı (A. } MKT. UM); Bulgaristan, Girit vd. (A. } MTZ)

Şura-yı Devlet (ŞD)

Taşra-Bosna Müfettişliği Evrakı (TŞRBNM)

Tefrişât-ı Rumeli Evrakı (TFR): Arzuhaller (TFR. I. ŞKT); Selanik Evrakı (TFR. I. SL)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TMA. e)

Yabancı Arşivler (YB)

Yıldız (Y): Hususi Maruzat (Y. A. HUS); Yıldız Esas Defterleri Evrakı (Y. EE); Mütenevvi Maruzat (Y. MTV); Arzuhal Jurnal (Y. PRK. AZJ); Maarif Nazereti Maruzatı (Y. PRK. MF)

Zabtiye (ZB)

Kaynak Eserler, Araştırma ve İnceleme Yayınlar

Afyoncu, Erhan, (1999). "XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları". *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*. ed. N. Bilgi. İzmir: Beta Basım Yayın. 208-21.

Afyoncu, Fatma, (2001). *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ahmet Refik, (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*. 2. Baskı, İstanbul: Devlet Basımevi.

- Akdağ, Mustafa, (1995). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: "Celali İsyamları"*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktaş, Esat, (2015). *Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*, (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyıldız, Ali, (2004). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akyıldız, Ali, (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Atam, Şenay, (2015). *Osmanlı Devleti'nde Nafia Nezareti*, (Basılmamış Doktora Tezi). Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Ayar, Mesut, (2015). *Osmanlı Devleti'nde Kolera-İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aysevener, Kubilay, (2000). "Bir Tarih Yöntemi Olarak Soru ve Yanıt Mantığı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 40 (3-4). 37-49.
- Baltacı, Ali, (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 5 (2). 426-38.
- Bloch, Marc, (2013). *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, (çev. A. Berktaş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braudel, Fernand, (2004). *Maddi Uygarlık Gündelik Hayatın Yapıları*, (çev. M. A. Kılıçbay). 2. Baskı, İstanbul: İmge Kitapevi.
- Cansever, Turgut, (2005). *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cansever, Turgut, (2010). *Osmanlı Şehri*. 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cezar, Mustafa. (1977). *Anadolu Öncesi: Türklerde Şehir ve Mimarlık*. Türkiye İş Bankası.
- Collingwood, Robin George, (1196). *Tarih Tasarımı*, (çev. K. Dinçer). 2. Baskı, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çebi Buğdaycı, Müge Özge, (2019). *İdarenin Re'sen İcra Yetkisi*, (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Cemal, (2013). "Osmanlılarda Mesafe Ölçümü ve Tarihi Süreci". *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*. (ed. H. Bahar vd.) Konya: Selçuk Üniversitesi. 443-465.
- Çetin, Emrah, (2017). *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Anadolu'da Karayolu Yapım Çalışmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dağ, Muhammed, (2020). *Annales Tarih Ekolü ve Türkiye'de Yerel Tarihyazımı (1939-2000)*, (Basılmamış Doktora Tezi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dursun, Hasan, (2007). "İdari İşlemlerin İdare Tarafından Re'sen İcrası". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*-72. 247-76.
- Dündar, Abdulkadir, (2002). "XVI. Yüzyıl Bazı Osmanlı Mimarları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. 43 (1). 231-62.
- Düstür [Tertib I]*, (1290). Dersaadet: Matbaa-i Amire.

- En-Nebhan, (1980). Muhammed Faruk. *İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları*, (çev. S. Armağan). İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Ergenç, Özer, (2013). *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir. Toplum. Devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ergin, Koray, (2016). “Osmanlı Devleti’nde Kanunnamelerden Nizamnamelere Geçiş”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 39. 1-26.
- Ergin, Osman Nuri, (1883). *Mecelle-i Umur-i Belediye*. İstanbul: Şehremaneti.
- Ergin, Osman Nuri, (1936). *Türkiye’de Şehirciliğin Tarihi İnkışafı*. İstanbul: İstanbul Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü.
- Ersöz, A. Kürşat, (2015). “Bir İdari İşlem Olarak Yıkım Kararı”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 19 (3). 103-50.
- Esirkış, Neşe, (2019). *İzmir Yangınları (XVIII. Asrın Ortalarından 1922’ye kadar)*, (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eyice, Semavi, (2001). “Kale”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: T. D. V. Yayınevi. 24. 234-42.
- Güler, Mustafa, (2018). *Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları: 16. ve 17. Yüzyıllar*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- Günalan, Rıfat, (2012). “İstanbul’da Balıkçılık: XVI. Yüzyılda Dalyan Mukataaları”. *Tarih Dergisi*. 48. 17-27.
- Gürses Söğüt, Sibel, (2016). “19. Yüzyıl İstanbul’unda Modern İmar Uygulamaları: Yangın Yeri Düzenlemeleri”. *Toplumsal Tarih*. 271. 74-86.
- İnalcık, Halil, (2016). “Fransız Annales Ekolü ve Türk Tarihçiliği”. *Doğu Batı Makaleler II*. 3. b. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 292-304.
- İnalcık, Halil, (2017). *Halil İnalcık’ın Merceğinden Tarih Bilinci*. 2. Baskı, İstanbul: Profil Kitap.
- İpek, Nedim, (1999). *Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İsmail Hâmi Danişmend, (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Köç, Ahmet, (2009). “Osmanlı Klasik Dönem Şehirciliğinde Çarşı Merkezinin Teşekkülünde Bedestenin Rolü: Ankara Örneği”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. 18 (4). 1-26.
- Maden, Fahri, (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mutlu, N. Yücel, (2012). “Osmanlı Devleti Nâfi’a Nezâreti’nin İlk Nizâm-nâmesi”. *Belgeler*. 33 (37). 117-29.
- Tekinsoy, Okay, (2011). *Özge. İdare Hukukunda Kamu Düzeni Kavramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Okur, Esra, (2013). *Galata Surlarının Yıkım Süreci*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Orhonlu, Cengiz, (1984). *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar: Şehir Mimarları. Kaldırımçılık. Köprücülük. Su-yolculuk*.

- Kayıkcılık. Gemicilik. Nehir Nakliyatı. Kervan. Kervan Yolları*, (ed. S. Özbaran). Ege Üniversitesi.
- Özcan, Abdülkadir, (1999). “İâne”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi-19* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 228-32.
- Özkılıç, Sema Küçükalioğlu, (2015). *1894 Depremi ve İstanbul*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, Yücel, (2019). “Osmanlı Devleti’nde Beledi Hizmetlerde Kurumsallaşma Süreci: Erken Dönem ve Tanzimat Yılları”. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. 8 (1). 259-72.
- Seyitdanlioğlu, Mehmet, (1996). “Yerel Yönetim Metinleri II: Zokaklara Dair Nizâmname”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. 5 (1). 59-70.
- Öztürk, Yücel, (1996). “Yerel Yönetim Metinleri V: Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. 5 (4). 67-81.
- Öztürk, Yücel, (1998). “Yerel Yönetim Metinleri XIV: Her Nev’i Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüsumat Nizamnamesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. 7 (3). 130-35.
- Şaşmaz, Canbulut, (2010). *İmar Mevzuatına Aykırı Yapı Kavramı ve Denetimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, Murat, (1997). “İslam ve Osmanlı Hukukunda Kamulaştırma Müessesesi”. *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1 (1). 171-85.
- Taşkesenlioğlu, M. Yasin, (2018). *Meclis-i Âli-i Kanzîmât (1854-1861)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tekdemir, Aziz, (2011). “Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (1). 121-44.
- Tekeli, İlhan, (2017). “19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (ed. H. İnalçık. M. Seyitdanlioğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 525-41.
- Tekeli, İlhan, (1998). *Tarih yazımı Üzerine Düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Tekeli, İlhan, (2016). *Türkiye’nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Terzi, Arzu, (1998). “XIX. Yüzyıl Sonlarında Ebniye-i Seniyye İdaresi (Görevleri ve Teşkilatı)”. *Tarih Enstitüsü Dergisi*. 16. 109-19.
- Terzi, Arzu T, (2000). *Hazine-i Hassa Nezareti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, Osman (1995). *Türk Cihân Hakimiyeti Mefkûresi*. 8. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, Şerafettin, (1963). “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 1 (1). 159-202.
- Uzunçarşılı. İsmail Hakkı, (1984). *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı. İsmail Hakkı, (1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ürekli, Fatma, (2000). *İstanbul’da 1894 Depremi*. 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ürekli, Fatma, (2010). “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 8 (16). 101-30.
- Yasin, Melikşah, (2009). *İmar Hukukunda İdarenin Yıkma Yetkisinin Kullanımının Usul ve Esasları*. İstanbul: On İki Levha Kitabevi.
- Yaşar, Hasan Nuri, (2016). *İdare Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos, (2017). “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. (ed. H. İncelik. M. Seyitdanlıoğlu). çev. A. Berktaş. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 505-25.
- Yıldırım, Ramazan, (1990). *İmar Hukuku’na Aykırı Yapılar Üzerinde İdarenin Yetki ve Yaptırımları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, Yıldray, (2020). *Tanzimat Döneminde Antep (Toplum ve Ekonomi)*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Yıldız, Kenan, (2012). *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, Yaşar, (Haz.), (1995). *I. Selim Kanunnamesi (Tirana ve Leningrad Nüshaları) (1512-1520)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

